

Rapport

Electoraal onderzoek TK- verkiezingen 2023

*In opdracht van de Volkskrant, tweede meting
18 november 2023*

Colofon

Electoraal onderzoek TK-verkiezingen 2023

Uitgave

I&O Research
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2023/195

Datum

18 november 2023

Opdrachtgever

de Volkskrant

Auteurs

Peter Kanne
Asher van der Schelde
Maartje van de Koppel

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron (I&O Research) duidelijk wordt vermeld.

	Strategische stem kan het verschil maken	4
1	Opkomst en zetelpeiling Tweede Kamer	11
1.1	Volgen van de politiek	11
1.2	Opkomstverwachting	11
1.3	Zekere, onzekere en zwevende kiezers	11
1.4	Zetelpeiling: onduidelijkheid kost NSC zetels	12
1.5	Switchgedrag sinds Tweede Kamerverkiezingen 2021	17
1.6	Welke partijen worden nog overwogen?	18
1.7	Motivaties bij stemgedrag	19
1.8	Premiers- en machtsvraag	23
2	Stemhulpen	26
2.1	Stemwijzer	27
2.2	KiesKompas	28
2.3	Meesten gebruiken stemhulp voor indicatie	29
3	RTL-debat	30
3.1	Meest overtuigende lijsttrekker	30
3.1.1	Naar politieke voorkeur	32
3.2	Meest tegenvallende lijsttrekker	33
3.2.1	Naar politieke voorkeur	33
4	De inhoud	35
4.1	Waar moeten de verkiezingen over gaan?	35
4.2	Issue ownership	36
5	Leiders	37
5.1	Bekendheid	37
5.2	Waardering	38
5.3	Waardering naar achterban, vergeleken met augustus	39
5.4	Betrouwbare premier	41
5.5	Begrijpt wat er leeft onder gewone mensen	42
5.6	Is een echte leider	43
5.7	Heeft een goede visie op waar het met ons land naartoe moet	44
5.8	Zal van Nederland een socialer land maken	45
6	Kiezersprofielen	46
7	Coalities	48
7.1	Wel of niet samenwerken	48
7.2	Netwerkanalyse: wie wil met wie samenwerken?	49
7.2.1	Coalitievoorkeuren per partij	50
7.3	Gehoopte coalities	52
7.4	Verwachte coalities	54
8	Onderzoeksverantwoording	55

Strategische stem kan het verschil maken

Vier partijen maken een kans maken om de grootste te worden bij de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2023. NSC en VVD gaan aan kop, met daarachter GroenLinks-PvdA en PVV. Een groot deel (75% van de kiezers) twijfelt nog over zijn of haar keuze. Deze twijfelende kiezer zal, mede vanwege strategisch stemgedrag, uiteindelijk het verschil maken. De waardering voor Omtzigt neemt af, terwijl die voor Timmermans en Wilders op onderdelen stijgt.

Uit dit onderzoek blijkt dat kiezers zich nauwelijks een coalitie zonder NSC kunnen voorstellen na de verkiezingen. Toch is er geen overeenstemming over de samenstelling die die regering zou moeten hebben. De meest gekozen combinatie is die van VVD-NSC-PVV-BBB, maar dit wordt geopperd door slechts een klein deel van het electoraat (13%).

Verder zien we dat de thema's die voor kiezers het belangrijkste zijn bij deze verkiezingen (woningmarkt en zorg) nauwelijks zijn geclaimd door politieke partijen. Het is voor kiezers niet duidelijk welke partijen hiervoor de beste oplossingen en ideeën hebben.

Leeswijzer: [een deel van dit rapport](#) is woensdag 15 november al gepubliceerd. In deze versie van het rapport zijn hoofdstuk 4 (over issues – thema's – en *issue ownership*) en 7 (coalitievorming) toegevoegd, evenals paragraaf 1.7 (stemmotieven).
Een peiling is geen voorspelling! Deze rapportage toont de stemming van 13 en 14 november.

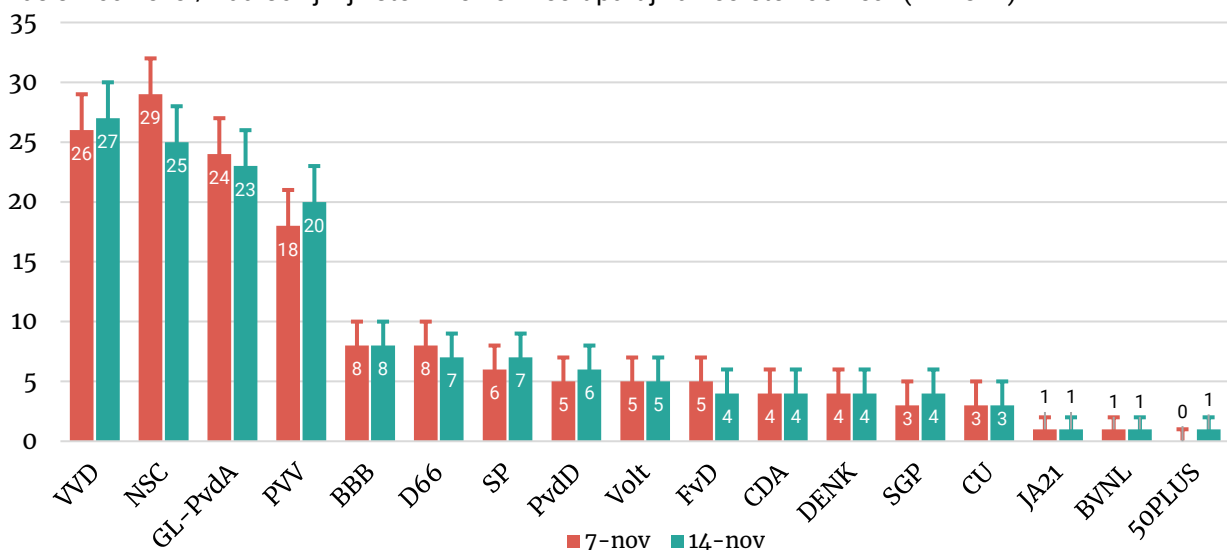
NSC levert 4 zetels in; VVD aan kop; GL-PvdA derde; PVV voegt zich bij koplopers

In de I&O-zetelpeiling van 15 november verliest NSC vier zetels ten opzichte van vorige week. De VVD (27 zetels) en NSC (25) zijn statistisch gezien nu even groot. GroenLinks-PvdA volgt daar vlak achter als derde (van 24 naar 23). De PVV (20 zetels) is sinds het eind van de zomer bezig aan een opmars en kan zich bij de drie grote partijen voegen.

Verder vinden geen significante wijzigingen plaats. JA21, 50Plus en BVNL halen een virtuele zetel in deze peiling. BIJ1 heeft dat, net als in de voorgaande weken, niet.

Figuur 1: Zetelverdeling politieke peiling I&O Research (met marges)

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n=1.811).

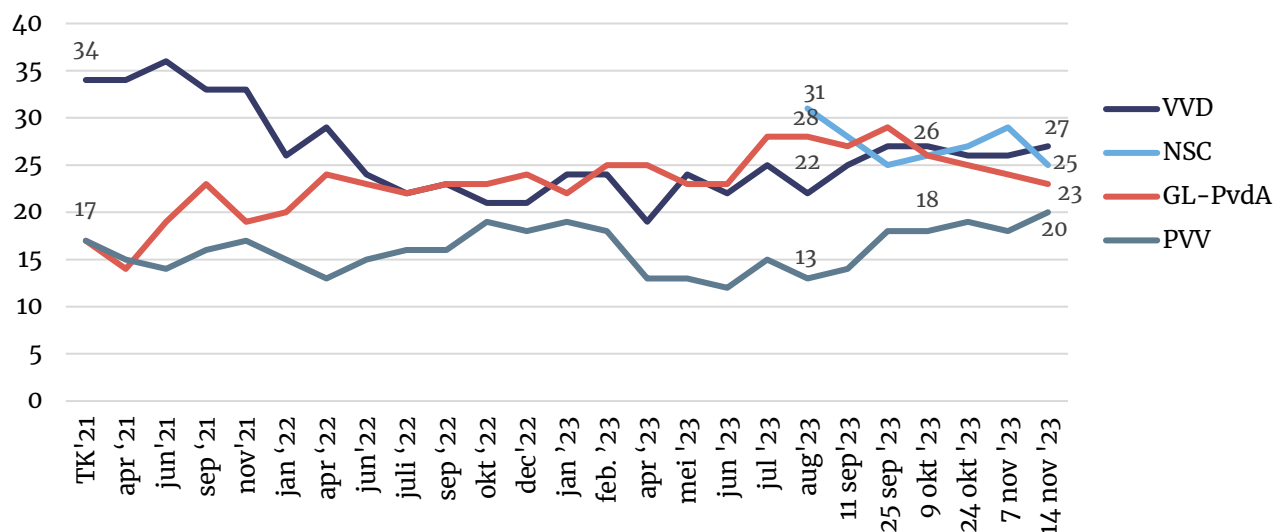

Bron: I&O Research, 15 november 2023

Figuur 2: Zetelaantal in peilingen I&O Research sinds TK-21.

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n=1.811).

Bron: I&O Research, 15 november 2023

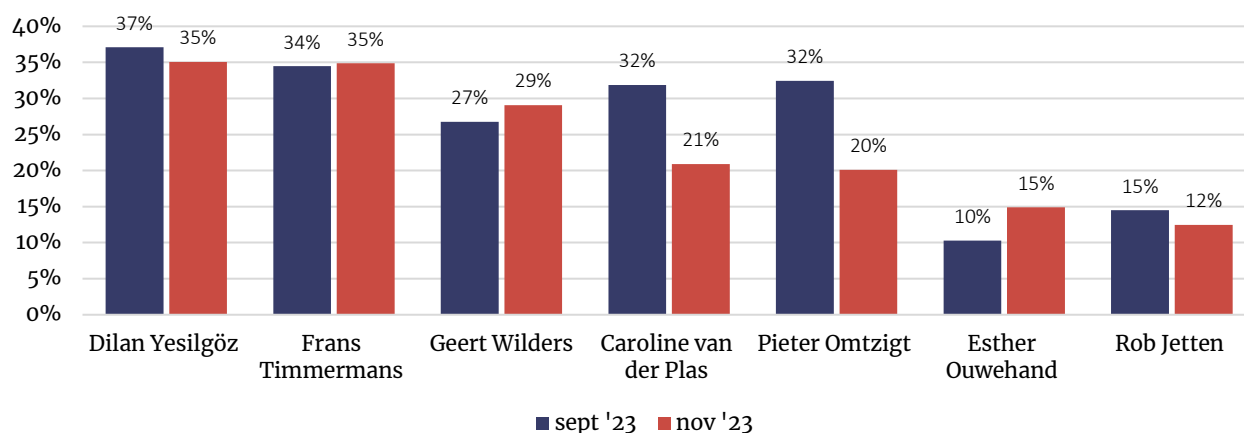
NSC zakt weg vanwege onduidelijkheid Omtzigt

Nieuw Sociaal Contract levert vier zetels in en moet VVD voor zich dulden. Kiezers wijken uit naar PVV, VVD, BBB en GroenLinks-PvdA. De meest gehoorde kritiek is dat de partij niet duidelijk is. Een deel verwijst dan naar het feit dat lijsttrekker Pieter Omtzigt niet helder is wie er voor NSC premier zou worden. Anderen vinden de plannen van de partij te vaag of bekritisieren de beslissing om niet deel te nemen aan de doorrekening van het CPB.

Ondanks dat de waardering voor Omtzigt daalt (van 7,6 in augustus naar 6,7) is hij nog altijd de meest populaire lijsttrekker. Kiezers waarderen hem als een eerlijke en integere politicus die opkomt voor gewone mensen. Gevraagd naar zijn minder sterke kanten zeggen mensen vaak: besluiteloos, twijfelaar, onduidelijk, wollig. NSC verliest links-progressieve kiezers (die hem inmiddels rechts vinden) en kiezers die uitwijken naar de PVV. Hij wordt nog steeds gezien als de meest 'betrouwbare minister-president', maar minder dan in september (van 54 naar 48%). Nog maar 20 procent ziet hem als 'een echte leider', in september was dit nog 32 procent.

Figuur 3. Welke kandidaat is een echte leider? (% passend)

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

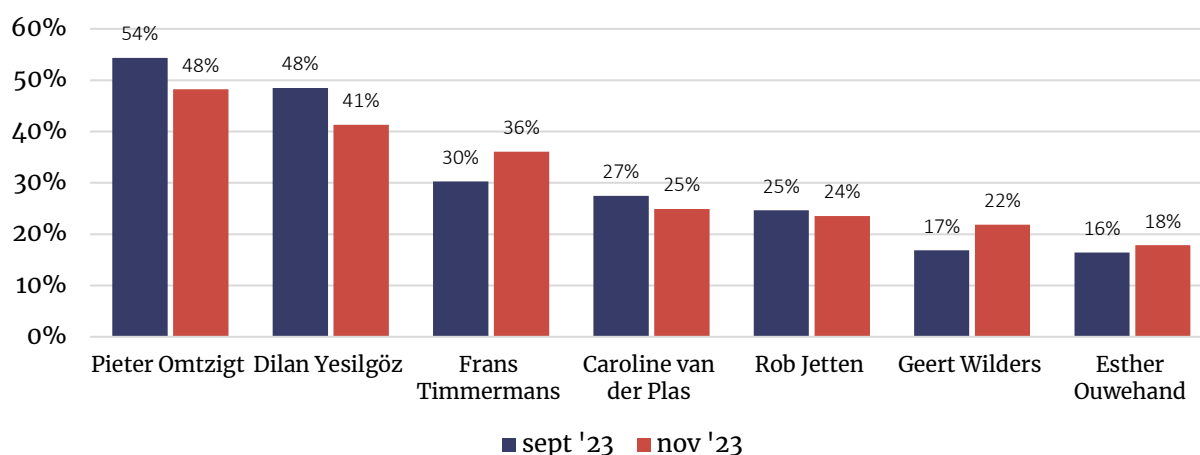
VVD: zeker en stabiel

De VVD is al langere tijd stabiel met circa 27 zetels. In deze peiling is dat genoeg voor een positie aan kop. Het is niet zozeer dat de VVD en Yesilgöz het steeds beter doen, ze zijn beide vooral heel stabiel. De VVD heeft een zeer trouwe achterban: 82% stemde ook in 2021 op de partij.

Dilan Yesilgöz is nog steeds de op een na best gewaardeerde lijsttrekker (score: een stabiele 6,0; eigen kiezers: 8,4). Men vindt haar standvastig en uitgesproken. Inhoudelijk noemen kiezers standpunten over migratiebeperking en de economie (voor 'hard werkende' Nederlanders en ondernemers). Na Pieter Omtzigt wordt ze gezien als de meest 'betrouwbare premier', al daalt deze score wel (van 48 naar 41%). Kritiek is er ook: ze geeft vaak geen antwoord op de vraag, toont weinig empathie en neemt geen verantwoordelijkheid voor het VVD-beleid van afgelopen jaren. Maar drie op tien denken dat Yesilgöz 'begrijpt wat er leeft onder gewone mensen'.

Figuur 4: Welke kandidaat zou betrouwbaar zijn als minister-president? (% passend)

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

GroenLinks-PvdA: veel hangt af van de strategische stem

GroenLinks-PvdA leverde de afgelopen weken gestaag in, van 29 in september naar 23 nu.

Kiezers die in 2021 PvdA stemden (58% zou nu stemmen op GL-PvdA) haken in grotere mate af dan kiezers die GroenLinks stemden (74% zou nu stemmen op GL-PvdA). Sommige voormalige PvdA'ers haken af omdat de samenwerking met GroenLinks ze niet zint.

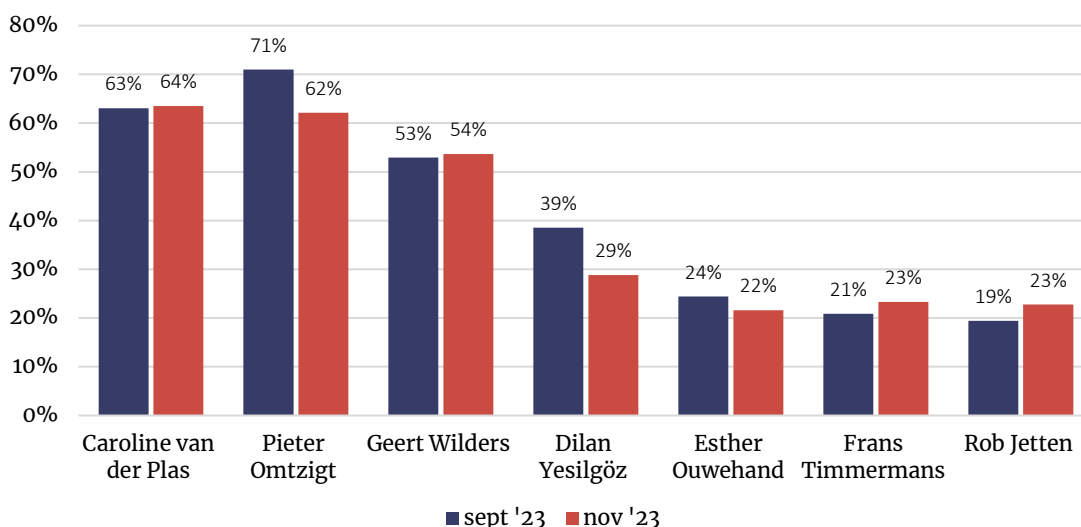
Desondanks staat GroenLinks-PvdA ten opzichte de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 (destijds samen 17 zetels, nu 23) op ruime winst. Nieuwe kiezers hebben hun hoop erop gevestigd dat de partij een linkse vuist kan maken in een aankomende coalitie. Voor kiezers van GroenLinks-PvdA is de strategische stem (een mogelijke regering mét GL-PvdA) belangrijker geworden de afgelopen twee maanden. Sterk twijfelende kiezers van D66, Volt en Partij voor de Dieren kunnen GL-PvdA nog een eindsprint opleveren.

De waardering voor Timmermans blijft steken op 4,8. Links-progressieve kiezers oordelen niet negatief over hem (zoals rechtse kiezers), maar ze vinden hem wel vaak zelfingenomen en vinden dat hij te graag premier wil worden. Een PvdD-kiezer zegt: "Debatteert lauw, zoekt te vroeg vriendjes, laat eerst zien waar je voor staat."

Toch zien we het gepercipieerde leiderschap van Timmermans gestaag toenemen. Hij wordt nu door 36 procent gezien als 'betrouwbaar minister-president' (was 30% in september) en samen met Yesilgöz het vaakst als 'echte leider'. Echter: slechts 23 procent denkt dat hij 'begrijpt wat er leeft onder gewone mensen'.

Figuur 5. Welke kandidaat begrijpt wat er leeft onder gewone mensen? (% passend)

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

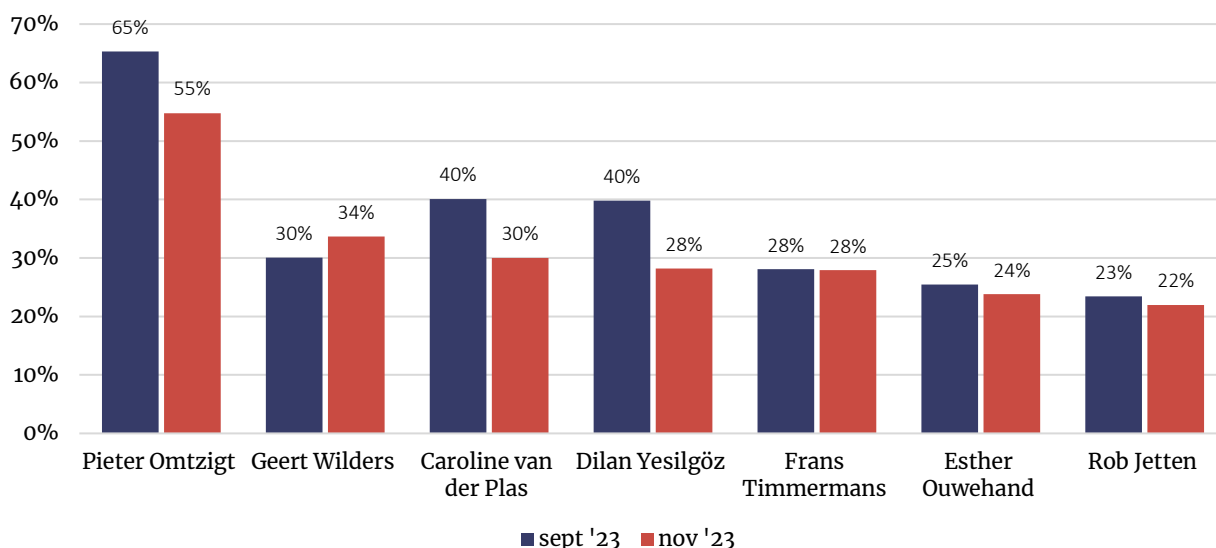
PVV in stijgende lijn dankzij vasthoudende en “mildere” Wilders

De PVV voegt zich voorzichtig bij de koplopers. Begin september peilden wij PVV nog op 14 zetels, inmiddels zijn dat er twintig. Ten opzichte van een week geleden stappen kiezers over van NSC, BBB, BVNL, JA21 en VVD naar PVV. Een deel van deze nieuwe kiezers hoopt dat PVV kan meeregeren nu zij niet langer worden uitgesloten door de VVD. Als vanouds trekken de ferme standpunten over immigratie kiezers aan.

Geert Wilders wordt op meerdere fronten beter gewaardeerd dan drie maanden geleden (van een 4,6 naar een 5,0). BBB-kiezers geven hem nu een dikke voldoende, andere kiezersgroepen (VVD, CDA, CU) oordelen minder negatief dan voorheen. Waar Omtzigt vaagheid wordt verweten, wordt Wilders gewaardeerd vanwege zijn klare taal. Bovendien vindt de helft dat Wilders ‘begrijpt wat er leeft onder gewone mensen’ en is hij volgens de kiezers na Omtzigt degene met de beste visie voor het land.

Figuur 6. Welke kandidaat heeft een goede visie op waar het met ons land naartoe moet? (% passend)

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

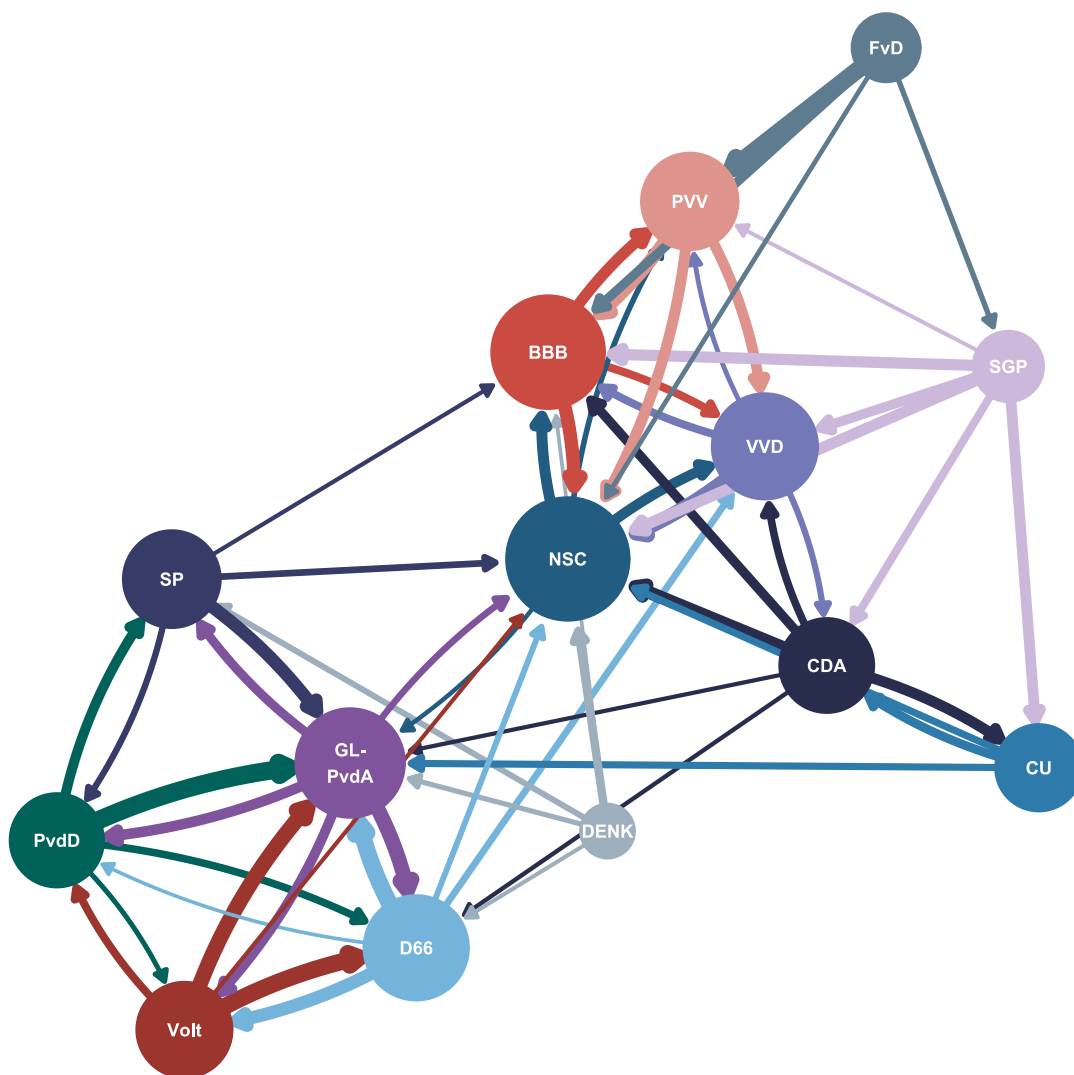
Samenwerkingsvoorkeuren

Ruim vier op tien kiezers (44%) willen dat hun voorkeurspartij een regering vormt met NSC. Slechts 4 procent wil absoluut géén samenwerking met NSC. Met BBB (33%) en GL-PvdA (28%) willen bijna drie op tien wel samenwerken. Iets lager scoort VVD (25%).

In figuur 3 laten we middels een netwerkanalyse zien met welke partijen kiezers graag willen samenwerken. Hoe groter een bol, hoe meer kiezers nu een voorkeur hebben voor deze partij. Hoe dikker een pijl, hoe meer kiezers aangeven wel te willen samenwerken met de partij waar de pijl naar toe wijst. Zo zien we dat relatief veel kiezers van D66 wel willen dat hun partij gaat samenwerken met GL-PvdA (75%, zie tabel 7.2 voor alle percentages) of Volt (61%), en in mindere mate ook met NSC (34%) en VVD (37%).

Figuur 7: Netwerkanalyse van coalitievoorkeuren

‘Stel dat uw partij deel gaat nemen aan de regering, met welke partijen zou het liefst hebben dat uw partij samen een coalitie gaat vormen?’. Getoond in figuur: minimaal 25% van kiezersgroep wil samenwerken.

Bron: I&O Research, 18 november

We zien een links cluster en een rechts cluster ontstaan. NSC bevindt zich het meest in het midden en kan een brugfunctie vervullen, omdat kiezers in het linker cluster (SP, GL-PvdA, DENK, D66, Volt) wel met NSC willen samenwerken (al is NSC t.o.v. september meer naar rechts

geschoven). NSC-kiezers zelf kijken vooral naar rechtse partijen (BBB, VVD, PVV), waardoor de partij in het netwerk rechts van het midden komt te staan. De VVD neemt een centrale plek in het rechtercluster in, maar ook voor samenwerking met de PVV staan veel rechtse kiezers wel open.

Onder VVD-kiezers is nu breder draagvlak voor samenwerken met de PVV dan aan de vooravond van de Tweede Kamerverkiezingen van 2021. Momenteel wil 30 procent in een coalitie met de PVV, 21 procent wil het niet. In 2021 wilde slechts 12 procent van de VVD'ers samenwerken met de PVV en wilde 52 procent dit niet.

Bij NSC-kiezers is de verhouding 33 procent voor, 32 procent tegen.

Coalitievoorkeuren

Ook vroegen we respondenten welke coalitie zij hopen te zien na de verkiezingen. Respondenten kregen een lijst van alle partijen die in de [laatste I&O-peiling](#) minstens een zetel haalden. Bij elke partij stond het zetelaantal aangegeven, respondenten konden kiezen voor elke combinatie die minstens 76 zetels oplevert.

We zien veel verschillende suggesties voor coalities: in totaal 280 unieke combinaties. De meeste gekozen coalitie is NSC-VVD-PVV-BBB, waar 13 procent een voorkeur voor heeft. Dit wordt gevolgd door een combinatie van NSC-VVD-GroenLinks-PvdA, gekozen door 7 procent. Zes procent heeft voorkeur voor coalitie over links met NSC-GL/PvdA-D66-SP-PvdD-Volt. De andere coalities worden door vijf procent of minder genoemd. Er bestaat dus weinig overeenstemming over de ideale samenstelling.

Maar, dat NSC er deel van uit gaat maken is voor de meeste kiezers een gegeven. Slechts 35 van de 280 opgegeven coalitie-voorkeuren bevatten NSC *niet* als regeringspartij.

Issue-ownership: belangrijkste thema's worden niet geclaimd

Het is voor veel kiezers onduidelijk welke partijen de beste oplossingen hebben voor problemen die zij belangrijk achten.

De woningmarkt wordt nog steeds het vaakst genoemd als belangrijk verkiezingsthema (51%). Geen enkele partij wordt door meer dan tien procent gezien als *issue owner* (de partij met de beste oplossingen of ideeën over dit thema).

Daarna wordt de zorg (41%) het vaakst genoemd als belangrijk thema. Ook dit thema kent geen duidelijke *issue owner* al wordt de SP vaker aangevinkt dan andere partijen.

Kiezers die immigratie belangrijk (32% van de kiezers) vinden zijn vaak van mening dat de PVV hier de beste ideeën over heeft.

GroenLinks-PvdA scoort het best op klimaatverandering (29% van de kiezers vindt dit een belangrijk thema).

Het thema armoedebestrijding (genoemd door 28%) heeft ook geen duidelijk *issue owner* - SP, NSC en GroenLinks-PvdA worden ongeveer even vaak genoemd.

Op ieder thema is het aandeel kiezers dat geen partij kan aanwijzen wel significant geslonken. Zie paragraaf 4.2 voor een overzicht.

Onderzoeksverantwoording

Dit onderzoek vond plaats van zondagavond 12 november tot dinsdagochtend 14 november. In totaal werkten 2.323 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. De steekproef is

grotendeels getrokken in het I&O Research Panel. 92 respondenten met een niet-westerse achtergrond deden mee via Panelclix.

I&O Research voerde de zetelpeiling uit op eigen initiatief en het uitgebreide electorale onderzoek in opdracht van de Volkskrant.

Rolling panel

In de politieke peilingen in aanloop naar de verkiezingen maken we gebruik van een zogeheten rolling panel. Dit houdt in dat een deel van de respondenten die deelnamen aan de vorige peiling, ook voor de nieuwe peiling wordt uitgenodigd. Op die manier kunnen we scherp meten welke kiezersstromen plaatsvinden en welke redenen kiezers hebben om van partijvoorkeur te veranderen. Aan deze peiling namen 1.230 respondenten deel die ook deelnamen aan de peiling van begin november.

Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2021. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van $n=2.000$ en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2,2 procent.

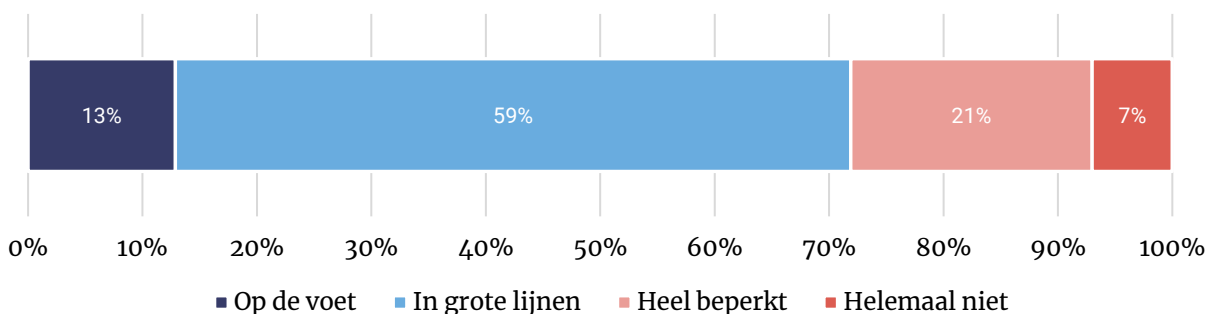
1 Opkomst en zetelpeiling Tweede Kamer

1.1 Volgen van de politiek

Net als vorige week volgen circa zeven op tien (72%) Nederlanders de politiek op de voet of in grote lijnen.

Figuur 1.1: In hoeverre volgt u momenteel het nieuws over politiek en de Tweede Kamerverkiezingen?

Basis: gehele steekproef (n = 2.323)

1.2 Opkomstverwachting

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 was de opkomst 79 procent. Het percentage kiezers dat zegt 'zeker' te gaan stemmen is doorgaans een goede indicatie van de opkomst. Momenteel zegt 79 procent zeker te gaan stemmen.

Tabel 1.1: Op 22 november zijn er verkiezingen voor de Tweede Kamer. Bent u van plan dan te gaan stemmen? Basis: gehele steekproef (n = 2.323)

	jul'23	aug'23	11 sep'23	25 sep'23	9 okt'23	23 okt'23	7 nov '23	14 nov '23
Van plan 'zeker wel' te stemmen	78%	82%	78%	80%	75%	77%	80%	79%

1.3 Zekere, onzekere en zwevende kiezers

Een kwart (25%) van de kiezers is nu 'geland'. Zij weten op welke partij ze gaan stemmen en overwegen geen andere partijen meer. Dit percentage loopt de afgelopen weken op. Zes op tien (61%) hebben een voorkeurspartij maar overwegen ook nog andere partijen, terwijl 14 procent nog helemaal zweeft. Zij hebben helemaal geen voorkeurspartij. In vergelijking met 8 maart 2021 (een week voor de vorige Tweede Kamerverkiezingen) is de stemzekerheid even groot.

Tabel 1.2: Zekere en onzekere kiezers Basis: gaat zeker/waarschijnlijk stemmen (n= 2.122)

	13 jan. '21	16 feb. '21	8 mrt. '21	17 juli '23	24 aug. '23	11 sept. '23	25 sept. '23	9 okt. '23	23 okt. '23	7 nov '23	14 nov '23
Zekere kiezers	21%	19%	27%	16%	17%	17%	18%	17%	19%	22%	25%
Onzekere kiezers	61%	64%	61%	56%	62%	59%	60%	62%	58%	60%	61%
Zwevende kiezers	18%	16%	12%	28%	21%	24%	22%	21%	23%	18%	14%

1.4 Zetelpeiling: onduidelijkheid kost NSC zetels

In de I&O-zetelpeiling van 15 november verliest NSC vier zetels ten opzichte van vorige week. De VVD (27 zetels) en NSC (25) zijn statistisch gezien nu niet van elkaar te onderscheiden.

GroenLinks-PvdA (23) volgt daar vlak achter. De PVV (20 zetels) is sinds het eind van de zomer bezig aan een opmars en kan zich bij de drie grote partijen voegen.

Verder vinden geen significante wijzigingen plaats. JA21, 50Plus en BVNL hebben een virtuele zetel in deze peiling. BIJ1 heeft dat, net als in de voorgaande weken, niet.

Tabel 1.3: Peiling Tweede Kamerverkiezingen 15 november 2023 (zetels)

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n=1.811).

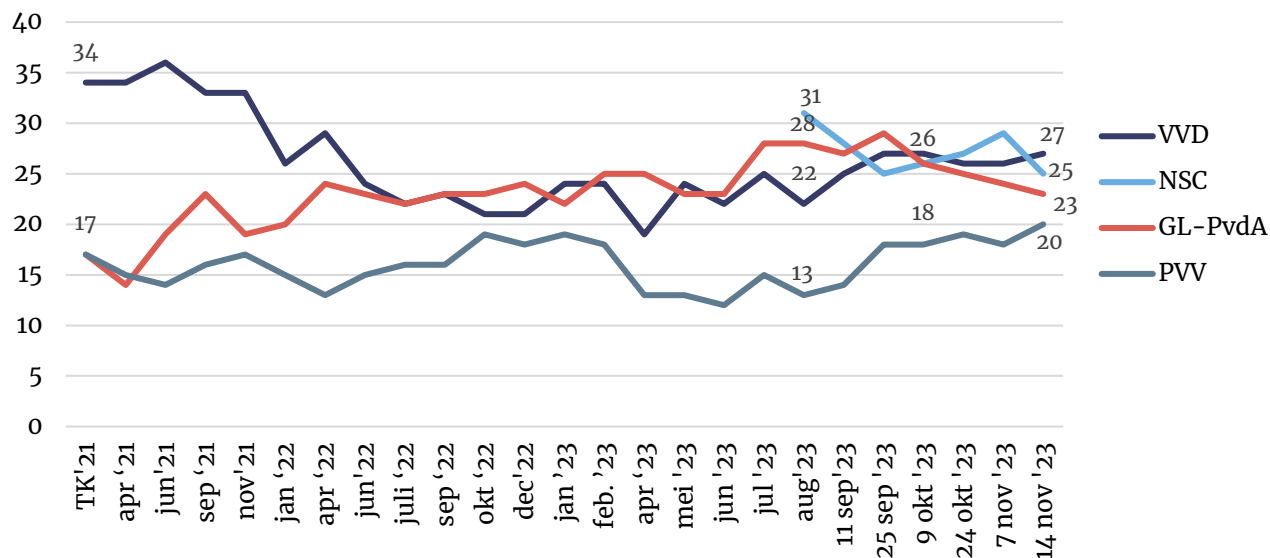
	UITSLAG	PEILING								VERSCHILLEN		%
	TK'21	jul'23	aug'23	11 sep'23	25 sep'23	9 okt'23	24 okt'23	7 nov '23	14 nov '23	t.o.v. 7 nov'23	t.o.v. TK'21	14 nov '23
VVD	34	25	22	25	27	27	26	26	27	+1	-7	17,5%
D66	24	9	7	6	5	6	6	8	7	-1	-17	4,8%
PVV	17	15	13	14	18	18	19	18	20	+2	+3	12,9%
CDA	15	5	3	4	5	5	4	4	4	0	-11	2,9%
SP	9	7	5	5	5	5	5	6	7	+1	-2	5,0%
GL-PvdA	17	28	28	27	29	26	25	24	23	-1	+6	15,0%
FvD	8	4	3	4	4	5	4	5	4	-1	-4	2,5%
PvdD	6	9	8	7	6	6	7	5	6	+1	0	4,0%
CU	5	5	4	4	4	3	3	3	3	0	-2	2,2%
Volt	3	8	3	4	3	4	5	5	5	0	+2	3,4%
JA21	3	6	3	1	1	2	2	1	1	0	-2	1,2%
SGP	3	4	4	4	4	3	3	3	4	+1	+1	2,6%
DENK	3	2	3	2	2	3	3	4	4	0	+1	2,6%
50PLUS	1	0	0	1	0	0	0	0	1	+1	0	0,8%
BBB	1	21	13	14	12	11	11	8	8	0	+7	5,2%
BIJ1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	-1	0,3%
BVNL	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	+1	0,8%
NSC	-	-	31	28	25	26	27	29	25	-4	+25	15,8%
Anders	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,4%
Totaal	150	150	150	150	150	150	150	150	150	0	0	100,0%
Coalitie	78	44	36	39	41	41	39	41	41	0	-37	27,4%

Bron: I&O Research, 15 november 2023

Ontwikkelingen sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021

Onderstaande figuur illustreert de electorale ontwikkelingen sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021. Drie partijen, VVD, NSC en GroenLinks-PvdA, staan al lange tijd dicht bij elkaar. PVV lijkt zich langzamerhand ook bij de kopgroep te voegen.

Figuur 1.4: Zetelaantal in peilingen I&O Research van zes partijen sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021. Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n=1.811).

Bron: I&O Research, 15 november 2023

Tabel 1.5: Peiling Tweede Kamerverkiezingen 15 november 2023 (percentages)

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n=1.811).

	TK '21	Peiling (%)												Marge
		Uitslag	18 jul. 2022	12 sept. 2022	13 feb. 2023	17 apr. 2023	17 juli 2023	24 aug. 2023	11 sept. 2023	25 sept. 2023	9 okt. 2023	24 okt. 2023	7 nov. 2023	
VVD	21,9	14,0	14,6	14,8	11,8	15,5	13,9	16,5	17,3	16,8	16,5	16,6	17,5	(15,7; 19,3)
D66	15,0	8,7	9,6	7,6	6,2	5,6	4,5	4,1	3,7	3,9	4,0	5,1	4,8	(3,8; 5,8)
PVV	10,8	10,0	10,7	11,4	8,0	9,5	8,6	9,1	11,5	11,6	11,9	11,3	12,9	(11,3; 14,5)
CDA	9,5	3,9	4,1	4,8	4,6	3,2	2,5	2,6	3,4	3,4	2,7	2,8	2,9	(2,1; 3,7)
SP	6,0	5,9	5,1	5,6	4,6	4,4	3,5	3,3	3,6	3,4	3,6	4,0	5,0	(4,0; 6,0)
PvdA	5,7	6,3	7,4	8,4	7,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-
GL	5,2	7,5	7,9	7,8	8,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
GL-PvdA	-	-	-	-	-	17,0	18,0	17,6	18,1	16,3	16,2	15,6	15,0	(13,3; 16,7)
FvD	5,0	2,8	3,8	3,1	2,3	2,9	2,2	2,6	3,0	3,6	2,8	3,2	2,5	(1,8; 3,2)
PvdD	3,8	6,4	4,9	6,2	6,0	5,9	5,2	4,9	4,0	4,1	4,4	3,4	4,0	(3,1; 4,9)
CU	3,4	3,6	3,3	3,3	2,8	3,5	2,9	2,6	2,6	1,9	2,4	2,0	2,2	(1,5; 2,9)
Volt	2,4	3,2	3,6	2,4	4,5	5,0	2,0	2,7	2,3	3,0	3,6	3,4	3,4	(2,6; 4,2)
JA21	2,4	5,8	7,8	6,6	5,3	4,2	2,1	1,3	1,0	1,6	1,3	0,9	1,2	(0,7; 1,7)
SGP	2,1	2,9	2,6	2,8	2,4	2,9	2,6	2,6	2,6	2,3	2,3	2,5	2,6	(1,9; 3,3)
DENK	2,0	2,2	1,6	1,9	1,6	1,4	1,9	1,3	1,7	2,4	2,2	2,6	2,6	(1,9; 3,3)
50PLUS	1,0	1,1	0,8	0,5	0,8	0,7	0,5	0,7	0,4	0,5	0,5	0,6	0,8	(0,4; 1,2)
BBB	1,0	11,5	9,9	9,0	19,3	13,1	8,5	9,0	7,8	7,5	7,2	5,4	5,2%	(4,2; 6,2)
BIJ1	0,8	1,2	1,1	0,7	0,8	0,9	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,5	0,3	(0; 0,6)
BVNL	-	0,9	1,0	0,4	0,4	0,9	0,4	0,5	0,6	0,6	0,3	1,0	0,8	(0,4; 1,2)
NSC	-	-	-	-	-	-	20,2	18,0	16,0	16,5	17,4	18,6	15,8	(14,1; 17,5)
Anders	2,0	2,2	0,3	2,5	2,9	3,4	0,2	0,3	0,3	0,5	0,5	0,5	0,4	-
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	-

Bron: I&O Research, 15 november 2023

NSC zakt weg vanwege onduidelijkheid

Een week geleden zagen we dat Nieuw Sociaal Contract een voorzichtige voorsprong had genomen op de concurrentie. Bij deze meting levert NSC echter weer vier zetels in en moet het VVD voor zich dulden. Kiezers wijken in ongeveer gelijke mate uit naar PVV, VVD, BBB en GroenLinks-PvdA. De meest gehoorde kritiek is dat de partij niet duidelijk is. Een deel verwijst dan naar het feit dat lijsttrekker Pieter Omtzigt geen duidelijkheid geeft over wie premier zou moeten worden. Anderen vinden de plannen van de partij te vaag of bekritisieren de beslissing om niet deel te nemen aan de doorrekening van het CPB.

"Twijfelachtig gedoe van dhr Omtzigt"

- Had twee weken geleden een voorkeur voor NSC, zou nu stemmen op PVV

"NSC blijft onduidelijkheid over hoe zij hun doelen willen bereiken. Ik twijfel over de realiteit van hun plannen."

- Had twee weken geleden een voorkeur voor NSC, zou nu stemmen op VVD

"Doorrekening CPB voor GL PvdA geeft goed beeld over onderwerpen die ik belangrijk vindt. Omtzigt is en blijft over onderwerpen toch nog vaag."

- Had twee weken geleden een voorkeur voor NSC, zou nu stemmen op GroenLinks-PvdA

Stijgende lijn PVV

De PVV is voorzichtig aan het klimmen. Begin september peilden wij PVV nog op 14 zetels, inmiddels zijn dat er twintig. Ten opzichte van een week geleden stappen kiezers over van NSC, BBB, BVNL, JA21 en VVD. Een deel van deze nieuwe kiezers hoopt dat PVV kan meeregeren nu zij niet langer worden uitgesloten door de VVD. Ook de ferme standpunten over immigratie trekken kiezers aan. Daarnaast wordt het optreden van Geert Wilders (o.a. het debat bij RTL) genoemd als reden.

"PVV wil in de regering komen en dat lijkt mij erg goed voor Nederland. BVNL zal daar waarschijnlijk te klein voor blijven evenals JA21"

- Had twee weken geleden een voorkeur voor BVNL, zou nu stemmen op PVV

"Ik wil dat de nieuwe coalitie over rechts gaat. JA21 is uit elkaar gevallen."

- Stemde in 2021 op JA21, zou nu stemmen op PVV

"Wilders is recht door zee, hij zegt wat hij bedoeld."

- Had twee weken geleden een voorkeur voor NSC, zou nu stemmen op PVV

VVD blijft stabiel

De VVD is al langere tijd stabiel met circa 27 zetels. In deze peiling is dat genoeg voor een positie aan kop (verschil met NSC, 25 zetels, is niet significant). Wel staat de partij nog altijd op ruim verlies ten opzichte van de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 (destijds 34 zetels). Kiezers die nu voornemens zijn om te stemmen op de VVD waarderen de stabiliteit en bestuurservaring van de partij. Ook wordt lijsttrekker Dilan Yesilgöz regelmatig genoemd. Men vindt haar standvastig en uitgesproken. Inhoudelijk noemen kiezers standpunten over migratiebeperking en de economie (voor 'hard werkende' Nederlanders en ondernemers).

"Stabiele, verantwoordelijke middenpartij. Lijsttrekker komt capabel over."

- Stemde in 2021 VVD, zou dat nu weer doen

"Dilan kan het sterk verwoorden. Fijn als een vrouw premier zou worden."

- Stemde in 2021 CDA, zou nu VVD stemmen

"Ik wil een kabinet wat echt streng is op migratie. Kaag sprak mij aan maar zij heeft de politiek verlaten."

- Stemde in 2021 D66, zou nu VVD stemmen

GroenLinks-PvdA

Het aantal gepeilde zetels van GroenLinks-PvdA nam de afgelopen weken af. Kiezers die in 2021 PvdA stemden (58% zou nu stemmen op GL-PvdA) haken in grotere mate af dan kiezers die GroenLinks stemden (74% zou nu stemmen op GL-PvdA). Voormalige PvdA'ers wijken vooral af omdat de samenwerking met GroenLinks ze niet zint. Een relatief groot deel van hen heeft nu geen voorkeurspartij en zou uiteindelijk toch kunnen uitkomen bij de linkse samenwerking. Voor ex-GroenLinks-kiezers is dit omgekeerd veel minder vaak een breekpunt.

"Samenwerking met GroenLinks zit mij niet lekker."

- Stemde in 2021 PvdA, heeft nu geen stemvoorkeur

"Partij voor de Dieren maakt veel duidelijkere keuzes voor het klimaat. PvdA gaat niet ver genoeg, heeft geen duidelijke signatuur meer."

- Stemde in 2021 PvdA, zou nu stemmen op Partij voor de Dieren

Desondanks staat GroenLinks-PvdA ten opzichte de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 (destijds samen 17 zetels, nu 23) op ruime winst. Nieuwe kiezers hebben hun hoop erop gevestigd dat de partij een linkse vuist kan maken in een aankomende coalitie.

"Ik kies strategisch om GroenLinks-PvdA de grootste partij te laten worden."

- Stemde in 2021 Partij voor de Dieren, zou nu stemmen op GroenLinks-PvdA

1.5 Switchgedrag sinds Tweede Kamerverkiezingen 2021

Drie partijen (JA21 15%, CDA 21%, D66 23%) houden minder dan een kwart van hun kiezers vast van de Tweede Kamerverkiezingen van 2021. SGP (90%) slaagt er het best in haar kiezers vast te houden.

Tabel 1.6: Switchgedrag sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 (in procenten)

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n=1.811).

Stem-voorkeur	Gestemd bij TK21														Niet gestemd
	Totaal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	PvdA	GL	FvD	PvdD	CU	Volt	JA21	SGP	
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	
VVD	15	56	7	2	7	1		1	3		1	4	22		4
D66	4	1	23		0		1	3	2			4		2	3
PVV	11	6	2	61	4	5	1		26		5		13	3	9
CDA	2	1	1		21						5				
SP	4	0	3	2	0	43	4	3		9		2	3		4
GL-PvdA	13	3	30	1	2	11	58	74		5		19	4		7
FvD	2			2					35	1			1	2	1
PvdD	3	1	2			1	4	4		56					3
CU	2	0	1		1		1	1			47	2		2	
Volt	3	2	7		1	1	1	1		4	2	38	3		2
JA21	1	1	1	2	1								15		2
SGP	2	0			0				1		6			90	1
DENK	2		0				1								5
50Plus	1	0	1		1	1									4
BBB	4	3	1	10	6	3	4		10	2	3		2		7
BIJ1	0											2			
BVNL	1	0		1					6	2			4		
NSC	13	9	7	12	39	19	9	3	6	8	14	15	13	2	19
Weet ik (nog) niet	17	14	7	14	14	17	10	10	13	16	13	19		17	24

Bron: I&O Research, 15 november 2023

1.6 Welke partijen worden nog overwogen?

Dertig procent van de kiezers met een stemvoorkeur is zeker van zijn of haar stem. Dit is relatief vaak het geval bij kiezers van SGP (53%), FvD (47%), VVD (42%) en DENK (40%).

NSC wordt het vaakst overwogen (14% overweegt NSC). De partij van Omtzigt kan vooral kiezers weghalen bij BBB (39%), CDA (30%) en PVV (21%). Ook BBB wordt door kiezers nog relatief vaak overwogen (11%). Vooral door kiezers van NSC (27%) en PVV (24%).

In de progressieve hoek kunnen nog stemmen worden uitgewisseld door D66, GroenLinks-PvdA, Volt en Partij voor de Dieren.

Acht procent van de kiezers overweegt nog een switch naar VVD. Dit betreft vooral NSC'ers (20%).

Tabel 1.8: Zijn er andere partijen die voor u in aanmerking komen om op te stemmen? (naar huidige partijvoorkeur). Meerdere antwoorden mogelijk. Basis: gaat zeker/waarschijnlijk stemmen (n=2.122).

Overwogen	To-taal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	GL-PvdA	FvD	PvdD	Volt	DENK	SGP	BBB	NSC	Geen voorkeur
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Geen	30	42	25	29	30	22	28	47	27	26	40	53	22	23	
NSC	14	19	6	21	30	17	11	2	7	7	9	17	39	0	37
BBB	11	11	0	24	7	15	0	8	3	2	2	10	0	27	19
D66	9	10	0	0	9	6	28	0	9	38	5	2	1	4	16
GL-PvdA	9	2	40	1	12	20	0	0	37	42	13	0	2	9	22
VVD	8	0	10	11	11	4	1	0	3	13	3	5	9	20	29
PVV	8	9	0	0	1	9	1	22	2	0	0	7	25	15	19
Volt	8	4	31	0	15	3	27	0	6	0	0	0	2	3	13
SP	6	2	1	4	5	0	13	0	8	4	13	0	10	11	13
PvdD	6	2	8	1	0	15	19	2	0	14	0	0	2	3	12
CDA	5	11	2	1	0	1	2	0	1	4	0	2	4	10	14
JA21	5	8	0	14	5	3	0	3	0	0	0	9	6	5	8
FvD	3	0	0	11	0	3	1	0	2	0	4	9	1	1	4
CU	3	1	2	1	19	0	3	0	0	2	0	18	1	7	7
BVNL	3	0	0	11	0	0	0	32	0	0	0	8	0	2	5
SGP	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3	2	2
50Plus	1	1	1	3	0	3	0	2	0	2	0	0	1	2	4
BIJ1	1	0	0	0	0	1	1	0	13	0	8	0	0	0	2
DENK	0	0	0	0	0	0	2	0	0	2	2	0	0	0	1

Bron: I&O Research, 15 november 2023

1.7 Motivaties bij stemgedrag

Over het algemeen telt voor de kiezer vooral de inhoud: 66 procent noemt de standpunten als reden om op hun voorkeurspartij te stemmen, 43 procent kies ideologie.

Voor VVD-kiezers spelen de standpunten (65%), het zorgen voor stabiel bestuur (42%) en de lijsttrekker (40%) de grootste rol. Waar NSC-kiezers voorheen naar de lijsttrekker keken, wordt het belang van de leider nu geëvenaard door de standpunten (resp. 59% en 63%). Wel is nog steeds de lijsttrekker voor deze groep beduidend belangrijker dan voor andere kiezer. Kiezers van GroenLinks-PvdA zien vooral de standpunten (68%) en ideologie (54%) als belangrijke redenen voor hun stem, maar voor een derde speelt ook strategie ('rekening houden met een mogelijke regering') een rol.

Tabel 1.9: Wat is of zijn voor u de belangrijkste reden(en) om op <voorkeurspartij> te stemmen?

Meerdere antwoorden mogelijk. Naar partijvoorkeur.

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.811).

	To-taal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	GL-PvdA	FvD*	PvdD	CU*	Volt	SGP	DEN K*	BBB	NSC
Standpunten	66%	65%	82%	63%	62%	59%	68%	93%	68%	67%	81%	80%	44%	61%	63%
Ideologie	43%	37%	64%	30%	31%	46%	54%	56%	76%	61%	70%	70%	26%	24%	34%
Komt op voor mensen als ik	33%	28%	22%	51%	16%	57%	20%	41%	16%	21%	11%	60%	60%	50%	30%
Lijsttrekker	32%	40%	30%	27%	43%	18%	24%	14%	20%	15%	10%	16%	16%	29%	59%
Stabiel bestuur	23%	42%	23%	9%	26%	10%	19%	14%	3%	23%	6%	43%	14%	18%	34%
Goede oppositie	16%	1%	2%	28%	8%	33%	14%	48%	30%	0%	13%	9%	22%	24%	17%
Online stemhulp	16%	20%	30%	16%	7%	7%	21%	7%	9%	12%	22%	9%	8%	8%	11%
Strategie	15%	22%	8%	15%	0%	5%	38%	1%	9%	4%	2%	4%	0%	11%	8%
Gewoonte	11%	19%	16%	10%	42%	12%	16%	3%	8%	28%	0%	14%	5%	0%	0%
Tegen andere partijen	9%	8%	5%	13%	10%	4%	9%	24%	11%	0%	9%	5%	10%	9%	7%
Komt op voor regio	6%	1%	0%	7%	12%	9%	1%	5%	1%	0%	2%	4%	13%	40%	6%
Goede peilingen	5%	5%	1%	9%	0%	0%	7%	0%	0%	0%	0%	2%	0%	5%	9%
Slechte peilingen	1%	1%	3%	0%	6%	6%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	2%	2%	0%
Anders	2%	1%	1%	3%	2%	2%	1%	2%	5%	8%	5%	1%	2%	0%	2%

*Indicatief vanwege een klein aantal waarnemingen (n < 50)

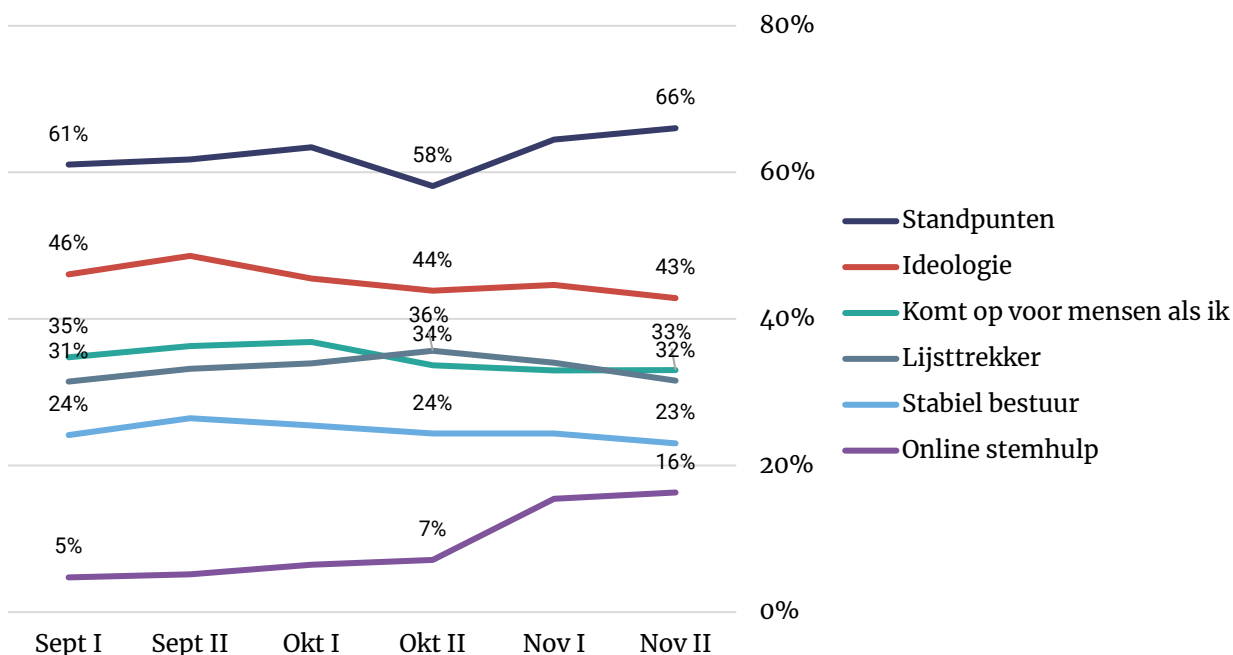
Bron: I&O Research, 15 november 2023

In het algemeen zien we dat nu de stemhulpen beschikbaar zijn, deze de afgelopen weken ook een vaker worden genoemd als reden om op een partij te stemmen (eind oktober: 7%, nu: 16%). Ook zijn kiezers iets meer naar de standpunten gaan kijken. Andere factoren bleven redelijk stabiel.

Figuur 1.2: Wat is of zijn voor u de belangrijkste reden(en) om op <voorkeurspartij> te stemmen?

Meerdere antwoorden mogelijk. Getoond in figuur: top-zes redenen.

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.811).

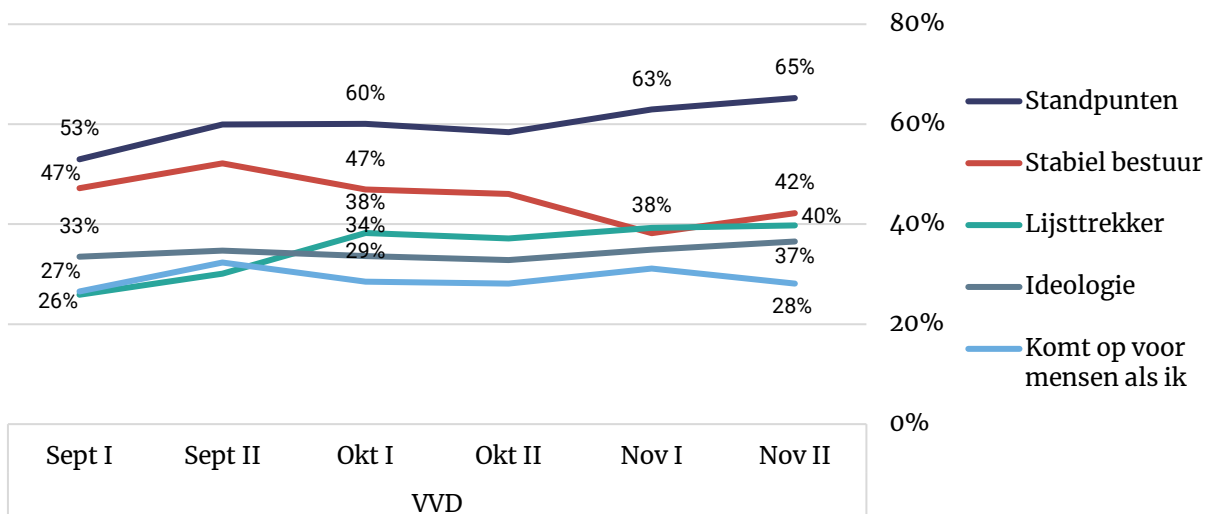

Voor VVD-kiezers is de inhoud een iets belangrijker rol gaan spelen: in september was dit voor 53 procent een reden, nu voor 65 procent. Ook de lijsttrekker wordt nu vaker genoemd (26% naar 40%).

Figuur 1.3: Wat is of zijn voor u de belangrijkste reden(en) om op VVD te stemmen?

Meerdere antwoorden mogelijk. Getoond in figuur: top-vijf redenen.

Basis: heeft voorkeur voor VVD (n = 330).

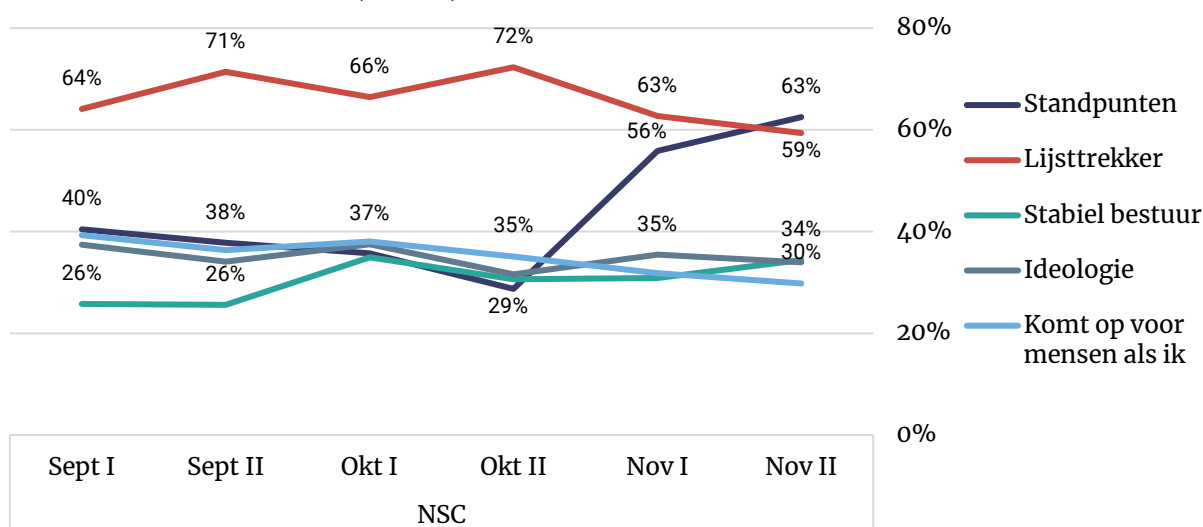

Bij NSC-kiezers nam het belang van de standpunten flink toe. Eind oktober was dit voor circa één derde (35%) een reden om NSC te stemmen, nu voor bijna twee derde (63%). De lijsttrekker is nu nog bijna net zo belangrijk als de standpunten (59%), maar wordt wel iets minder vaak genoemd dat in eind oktober, toen bijna zeven op de tien NSC-kiezers de leider als reden voor hun stemvoorkeur noemden.

Figuur 1.4: Wat is of zijn voor u de belangrijkste reden(en) om op NSC te stemmen?

Meerdere antwoorden mogelijk. Getoond in figuur: top-vijf redenen.

Basis: heeft voorkeur voor NSC (n = 295).

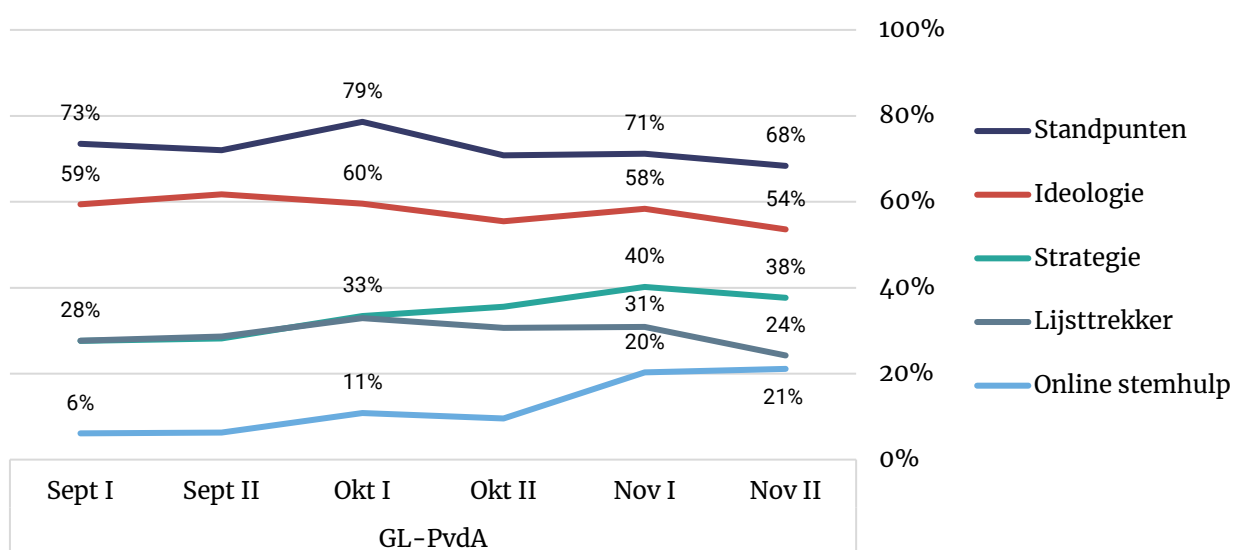

Voor kiezers van GroenLinks-PvdA is strategie belangrijker geworden de afgelopen twee maanden: begin september koos 28 procent dit, nu 38. De lijsttrekker was in oktober nog voor een derde (33%) een reden om GL-PvdA te stemmen, nu is dat afgenomen naar 24 procent. Hoewel de standpunten nog steeds de meest gekozen stemmotivatie zijn, zien we ook hier een afname sinds oktober (79% naar 68%).

Figuur 1.5: Wat is of zijn voor u de belangrijkste reden(en) om op GL-PvdA te stemmen?

Meerdere antwoorden mogelijk. Getoond in figuur: top-vijf redenen.

Basis: heeft voorkeur voor GL-PvdA (n = 287).

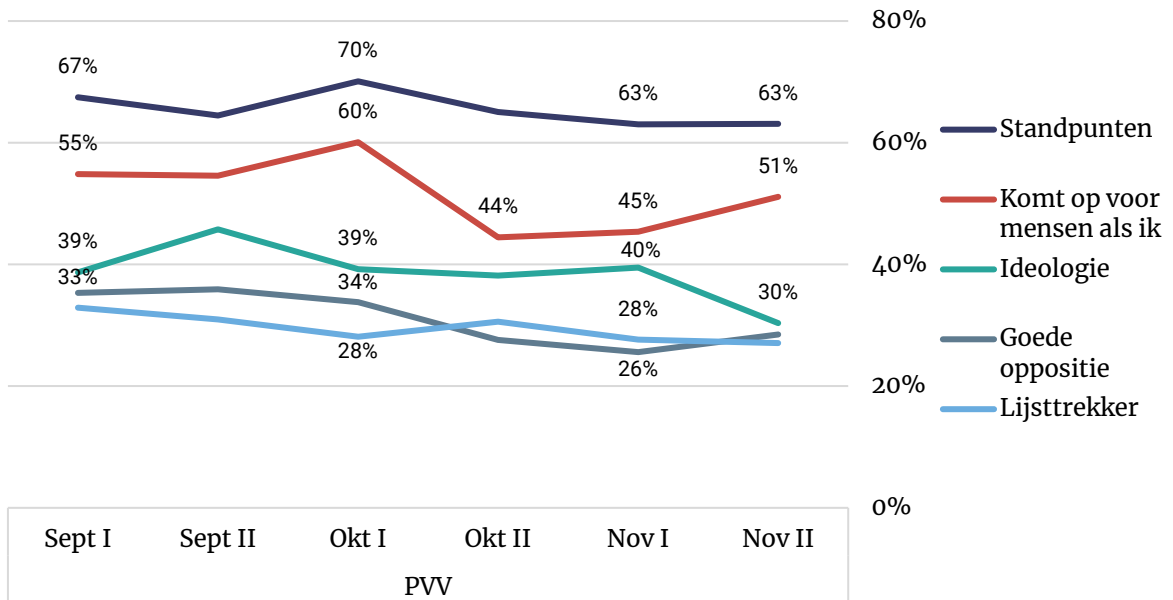

Bij de PVV zien we de afgelopen maanden geen duidelijke verschuivingen in de redenen om op de partij te stemmen. Wel nam het belang van ideologie en de standpunten iets af.

Figuur 1.6: Wat is of zijn voor u de belangrijkste reden(en) om op PVV te stemmen?

Meerdere antwoorden mogelijk. Getoond in figuur: top-vijf redenen.

Basis: heeft voorkeur voor PVV (n = 207).

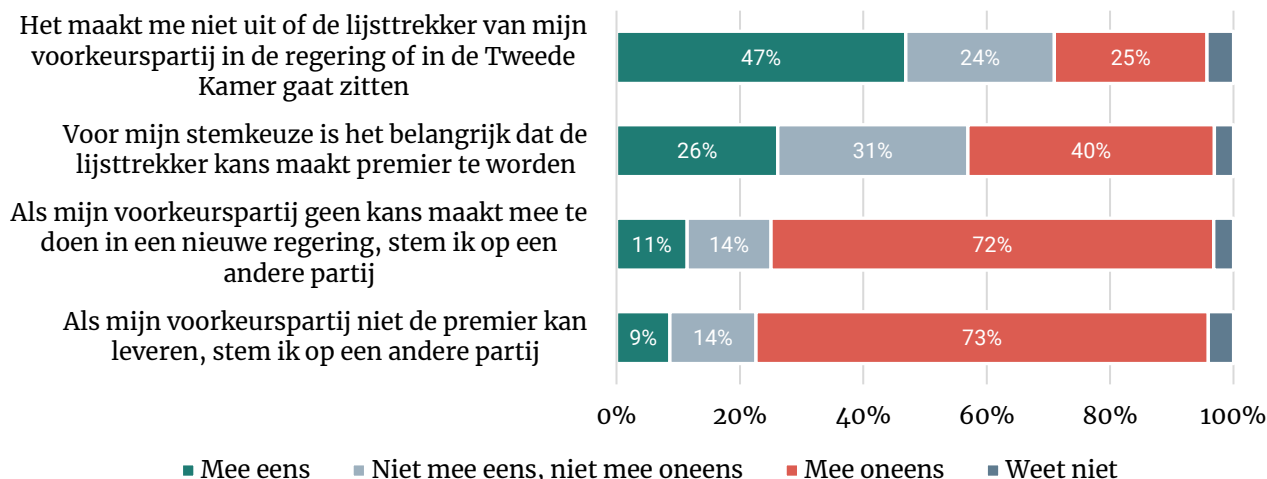
1.8 Premiers- en machtsvraag

Kwart vindt het belangrijk dat lijsttrekker premier kan worden

De helft van de kiezers (47%) zegt dat het ze niet uitmaakt of de lijsttrekker van hun voorkeurspartij in de regering of Kamer gaat zitten. Een kwart (26%) vindt het belangrijk dat hun lijsttrekker premier kan worden. Weinig mensen onderschrijven de stelling dat ze op een andere partij zouden stemmen als mijn voorkeurspartij geen kans maakt om te regeren (11%) of dat ze op een andere partij stemmen als mijn voorkeurspartij niet de premier kan leveren (9%).

Figuur 1.7: In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

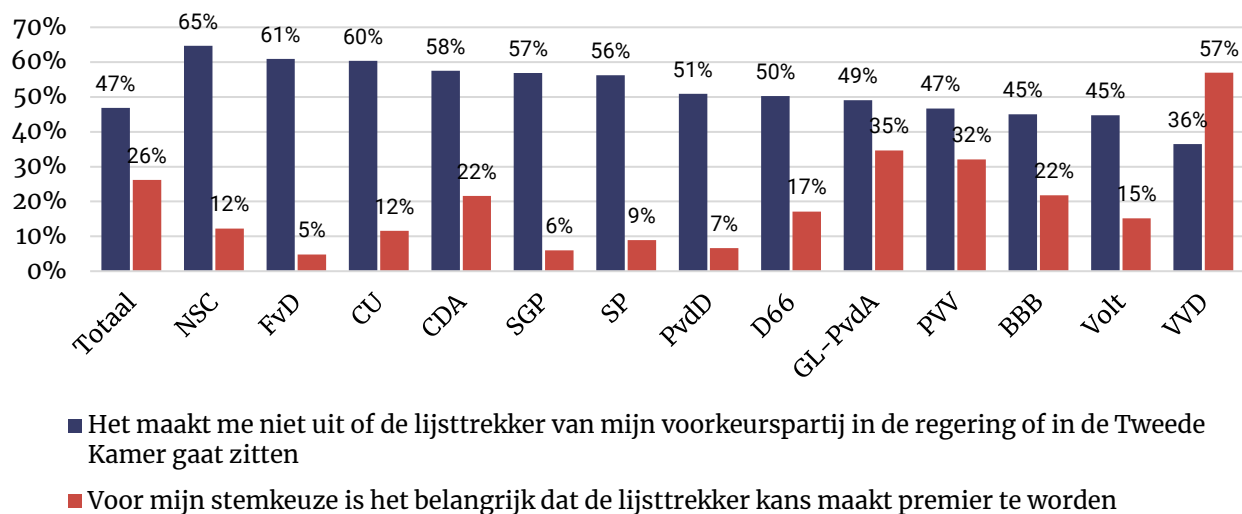
Basis: gehele steekproef (n = 2.323)

Voor kiezers van VVD (57%), GroenLinks-PvdA (35%) en PVV (32%) is het relatief belangrijk dat hun lijsttrekker kans maakt om premier te worden. Voor kiezers van NSC (12%) geldt dit niet. Zij zeggen bovendien het vaakst (65%) dat het ze niet uitmaakt of de lijsttrekker, in dit geval Pieter Omtzigt, in de Kamer of in de regering plaatsneemt.

Figuur 1.8: % (helemaal) eens, naar partijvoorkeur

Basis: gehele steekproef (n = 2.323)

Helpt vindt dat Omtzigt duidelijkheid moet geven over premierschap

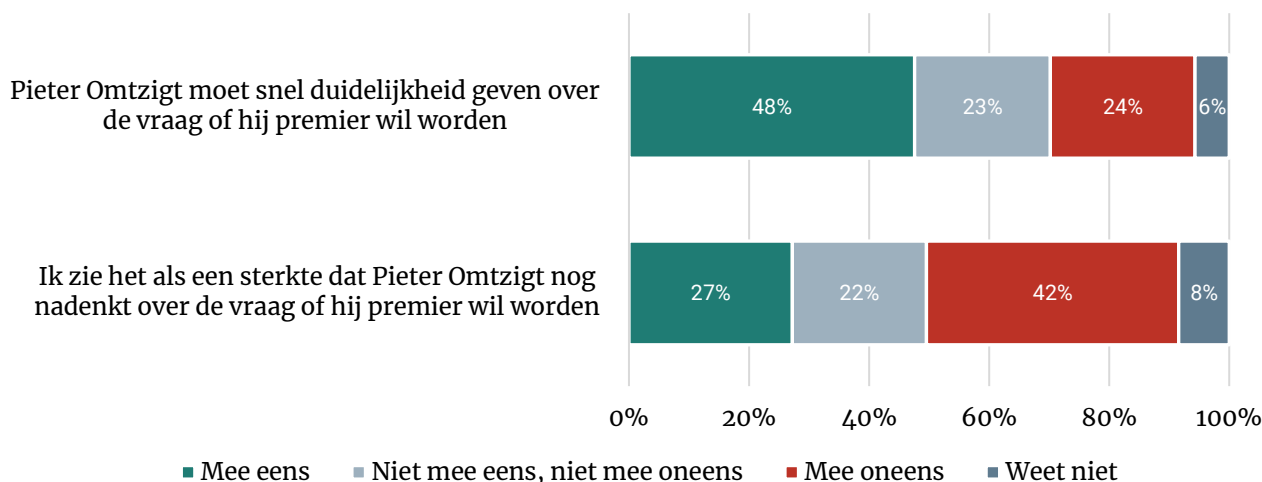
De helft van de kiezers vindt dat Pieter Omtzigt snel duidelijkheid moet geven over de vraag of hij premier wil worden. Een vijfde (21%) van de NSC-kiezers vindt dit ook.

Een kwart (27%) ziet het als een sterkte dat Omtzigt nog nadenkt over de vraag of hij premier wil worden. Die mening onderschrijft 65 procent van de NSC-kiezers.

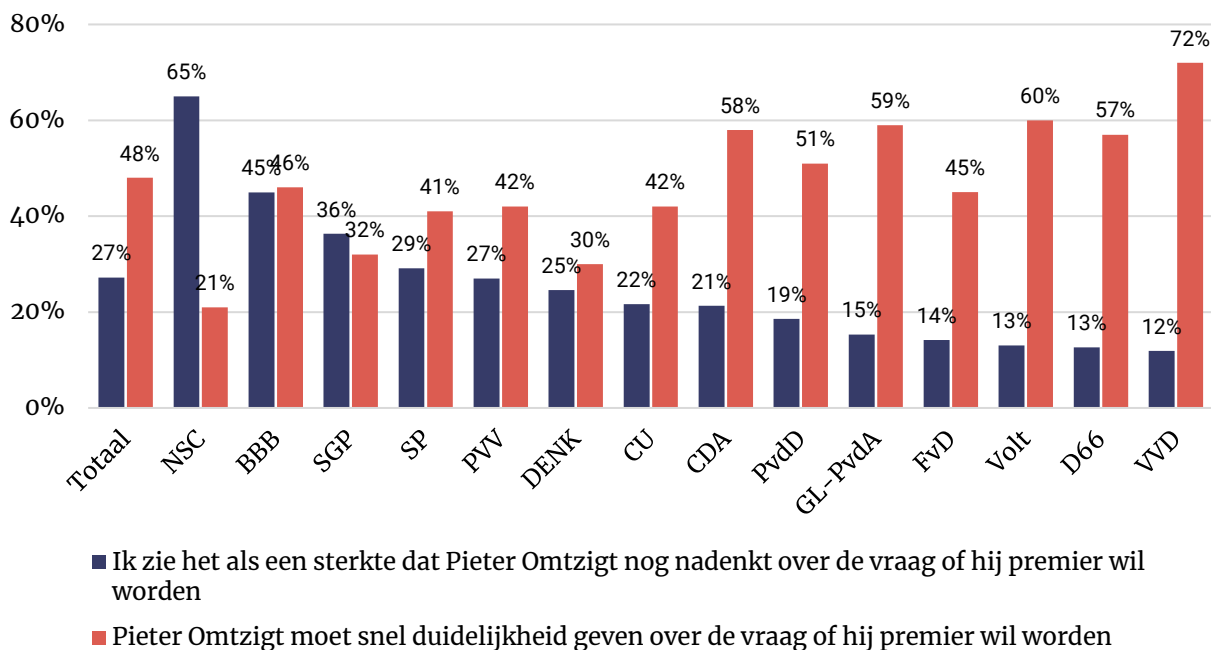
Kiezers die nu geen voorkeur hebben voor NSC, maar de partij wel overwegen, vinden in 42 procent van de gevallen dat Omtzigt duidelijkheid moet geven. Een net zo groot deel (43%) ziet zijn twijfel juist als sterkte.

Figuur 1.9: In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

Basis: gehele steekproef (n = 2.323)

Figuur 1.10: % (helemaal) eens, naar partijvoorkeur. Basis: gehele steekproef (n = 2.323)

Wat als Omtzigt aangeeft premier wel of niet premier te willen worden?

We vroegen aan kiezers wat zij zouden stemmen als Omtzigt aangeeft wel of geen premier te willen worden. Als hij aangeeft het wel te willen doen stijgt NSC 2 procentpunt t.o.v. deze peiling. Als hij aangeeft het niet te doen treedt er geen verandering op.

Tabel 1.11: Partijvoorkeur verschillende scenario's

'Pieter Omtzigt heeft aangegeven nu nog te twijfelen of hij premier wil worden.

Stel dat Pieter Omtzigt bekendmaakt dat hij wel zelf premier wil worden. Op welke partij zou u dan stemmen? / En stel dat Pieter Omtzigt bekendmaakt dat hij niet zelf premier wil worden.

Op welke partij zou u dan stemmen?'

Basis: gehele steekproef (n = 2.323)

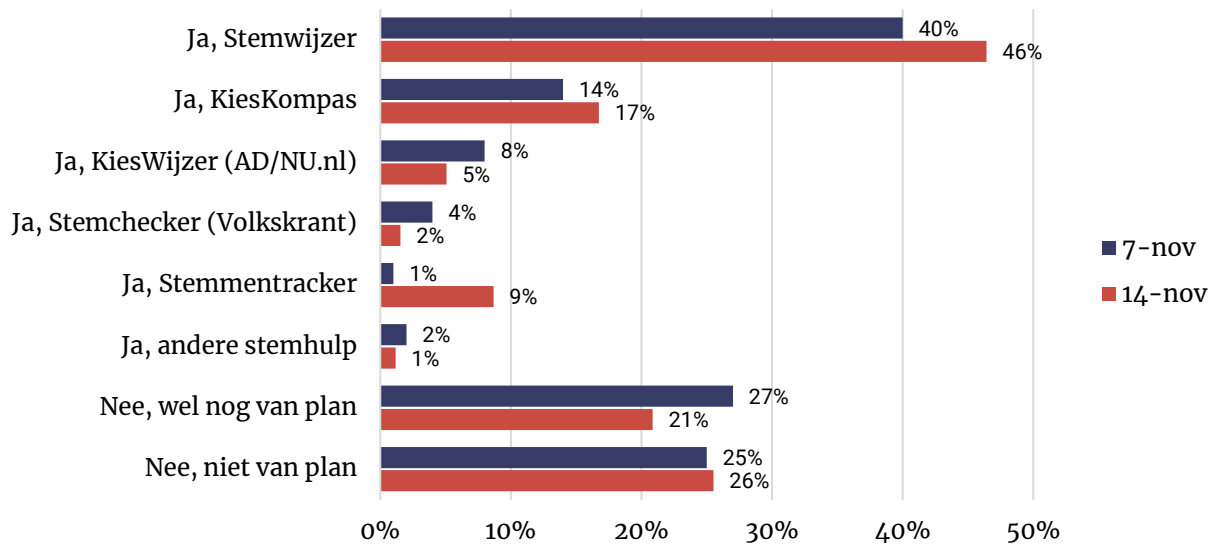
	14 nov '23	Omtzigt geeft aan premier te willen worden	Omtzigt geeft aan geen premier te willen worden
VVD	17,5%	18,0%	18,4%
NSC	15,8%	17,9%	15,5%
GL-PvdA	15,0%	15,6%	15,5%
PVV	12,9%	12,2%	13,1%
BBB	5,2%	5,0%	5,0%
SP	5,0%	4,4%	5,3%
D66	4,8%	5,1%	5,1%
PvdD	4,0%	4,1%	4,1%
Volt	3,4%	3,3%	3,4%
CDA	2,9%	2,8%	2,7%
SGP	2,6%	2,5%	2,5%
DENK	2,6%	1,6%	1,7%
FvD	2,5%	2,7%	2,8%
CU	2,2%	2,1%	2,2%
JA21	1,2%	1,0%	1,1%
50PLUS	0,8%	0,6%	0,6%
BVNL	0,8%	0,8%	0,7%

2 Stemhulpen

Vorige week had 48 procent een stemhulp gebruikt, inmiddels is dat 55 procent. Stemwijzer (46%) en KiesKompas (17%) zijn nog steeds het meest populair.

Figuur 2.1: Heeft u onlangs gebruik gemaakt van een online stemhulp?

Basis: gehele steekproef (n = 2.323)

2.1 Stemwijzer

Aan de kiezers die de Stemwijzer hebben gebruikt, vroegen we welk 'advies' ze kregen. Kiezers konden meerdere (max. drie) adviezen noemen die ze kregen. Voor een aantal partijen geldt dat hun aandeel in de stemadviezen veel groter is dan het aandeel van die partij in de peiling:

- Ruim een kwart (27%) kreeg VVD als 'advies' terwijl 18 procent nu VVD als voorkeur heeft.
- Een op vijf (20%) kwam uit bij D66 terwijl 5 procent nu zou stemmen op D66.
- Volt komt bij twaalf procent naar voren. Duidelijk meer dan de drie procent die Volt nu als voorkeur heeft.
- 50Plus en JA21 kunnen nu op een procent van de stemmen rekenen, maar worden veel vaker 'geadviseerd' (50Plus 11%, JA21 9%).
- Ook PVV (21% advies, 13% in peiling) en GroenLinks-PvdA (21% advies, 15% in peiling) worden redelijk vaak voorgelegd aan kiezers.

Verder zien we dat:

- Kiezers van VVD (80%), GroenLinks-PvdA (86%) en PVV (80%) relatief vaak uitkomen bij hun voorkeurspartij.
- Voor kiezers van NSC geldt dit veel minder vaak (46%). Aan hen wordt relatief vaak PVV (18%), 50Plus (17%), VVD (16%), BBB (14%) en CDA (14%) 'geadviseerd'.
- D66 komt vaak naar voren bij kiezers van GroenLinks-PvdA (38%).

Tabel 2.2: Tot welk 'stemadvies' kwam u bij de Stemwijzer? maximaal 3 antwoorden mogelijk

Basis: gebruikers van Stemwijzer (n = 492), naar partij van eerste voorkeur

	% peiling	Totaal	VVD	NSC	GL-PvdA	PVV
n =		492	90	56	81	40
VVD	18%	27%	80%	16%	8%	24%
NSC	16%	15%	15%	46%	5%	16%
GL-PvdA	15%	21%	2%	8%	86%	0%
PVV	13%	21%	20%	18%	1%	80%
BBB	5%	9%	5%	14%	0%	16%
SP	5%	4%	3%	2%	9%	0%
D66	5%	20%	9%	8%	38%	0%
PvdD	4%	7%	0%	2%	17%	0%
Volt	3%	12%	5%	3%	20%	4%
CDA	3%	8%	15%	14%	2%	2%
SGP	3%	6%	9%	8%	1%	4%
DENK	3%	3%	1%	0%	1%	0%
FvD	3%	6%	3%	6%	0%	15%
CU	2%	6%	4%	3%	3%	0%
JA21	1%	9%	11%	13%	0%	11%
50PLUS	1%	11%	10%	17%	8%	22%
BVNL	1%	4%	1%	1%	0%	13%
BIJ1	0%	3%	0%	3%	4%	0%
PP-de Groenen	-	1%	0%	0%	1%	0%
Splinter	-	2%	1%	1%	4%	0%
Libertaire Partij	-	0%	0%	0%	0%	0%
LEF	-	1%	0%	0%	3%	0%
Samen voor Nederland	-	1%	1%	0%	0%	0%
Anders	-	0%	0%	0%	0%	4%
Geen duidelijk advies	-	3%	4%	4%	0%	0%
Weet ik niet (meer)	-	4%	1%	9%	3%	0%

Bron: I&O Research, 15 november 2023

2.2 KiesKompas

Aan de kiezers die de KiesKompas hebben gebruikt, vroegen we ook welk 'advies' ze kregen. Kiezers konden meerdere (max. drie) adviezen noemen die ze kregen. Voor een aantal partijen geldt dat hun aandeel in de stemadviezen veel groter is dan het aandeel van die partij in de peiling:

- D66 komt naar voren bij een kwart (26%), terwijl 5 procent de partij als eerste voorkeur heeft.
- Ook Volt (11%), CDA (11%) en 50PLUS (10%) komen relatief vaak naar voren bij kiezers.

Tabel 2.2: Tot welk 'stemadvies' kwam u bij de KiesKompas? maximaal 3 antwoorden mogelijk

Basis: gebruikers van KiesKompas (n = 158)

	% peiling	Totaal
n =		158
VVD	18%	20%
Nieuw Sociaal Contract	16%	20%
GroenLinks-PvdA	15%	18%
PVV	13%	12%
BoerBurgerBeweging	5%	8%
SP	5%	4%
D66	5%	26%
Partij voor de Dieren	4%	8%
Volt	3%	10%
CDA	3%	11%
SGP	3%	6%
DENK	3%	3%
Forum voor Democratie	3%	4%
ChristenUnie	2%	8%
JA21	1%	7%
50PLUS	1%	10%
BVNL	1%	4%
BIJ1	0%	2%
Geen duidelijk advies		2%
Weet ik niet (meer)		9%

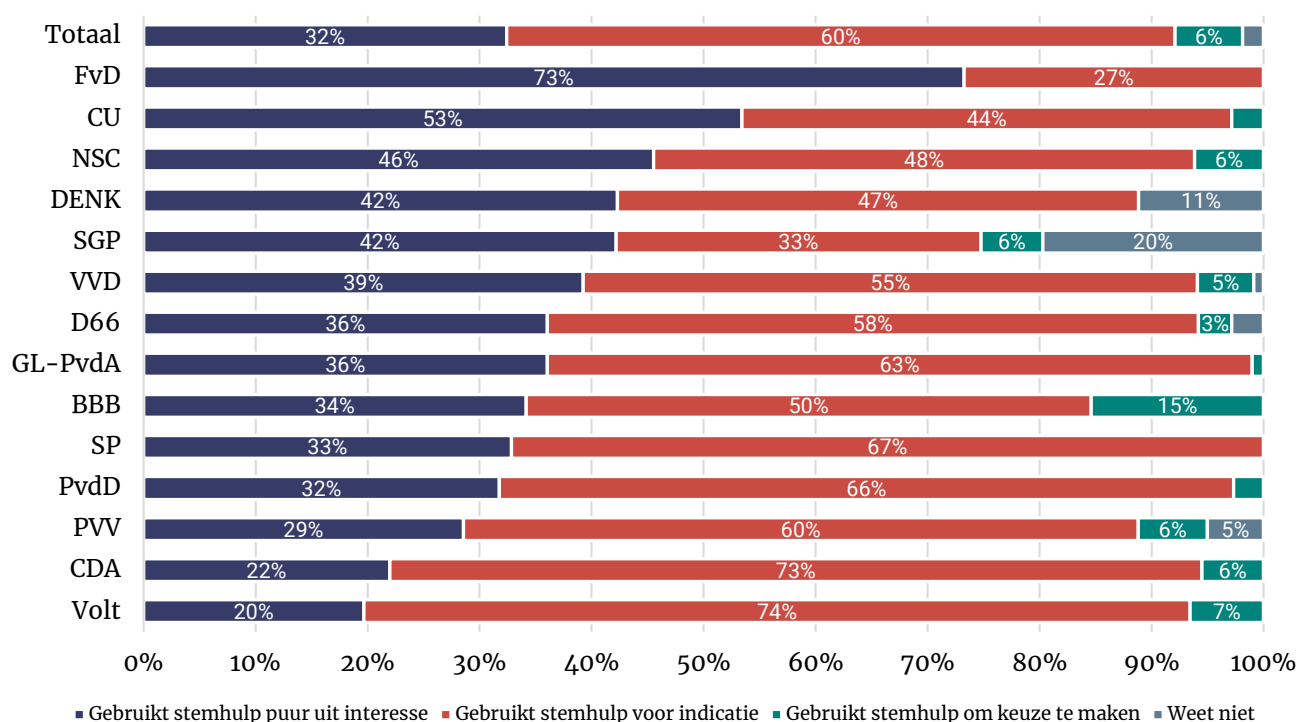
Bron: I&O Research, 15 november 2023

2.3 Meesten gebruiken stemhulp voor indicatie

Een op drie kiezers gebruikt stemhulpen puur uit interesse maar laat hun stemvoorkeur er niet van af hangen. Dit geldt vooral voor kiezers van FvD (73%). De meesten (60%) zeggen stemhulpen ter indicatie te gebruiken. Via stemhulpen zien ze met welke partijen zij ongeveer overeenkomen qua mening en maken dan zelf een keuze. Zes procent zegt stemhulpen echt te gebruiken om een keuze te maken. Dit geldt relatief vaak voor kiezers van BBB (15%).

Figuur 2.3: In hoeverre laat u uw stem afhangen van wat u terugkrijgt van de online stemhulp? Kunt u aangeven wat (over het algemeen) voor u geldt?

Antwoordopties: 1) Ik gebruik stemhulpen alleen uit interesse, ik laat mijn stem er helemaal niet van afhangen. 2) Ik gebruik stemhulpen om een indicatie te krijgen van welke partijen ongeveer overeenkomen met mijn mening. Tussen die partijen maak ik dan zelf een keuze. 3) Ik gebruik stemhulpen om een keuze te maken. Ik stem op de partij die volgens de stemhulp het meest overeenkomt met mijn mening. 4. Weet ik niet/zeg ik liever niet

3 RTL-debat

Afgelopen zondagavond zond RTL het lijsttrekkersdebat met Geert Wilders (PVV), Dilan Yesilgöz (VVD), Caroline van der Plas (BBB), Rob Jetten (D66), Esther Ouwehand (PvdD) en Lilian Marijnissen (SP).¹

3.1 Meest overtuigende lijsttrekker

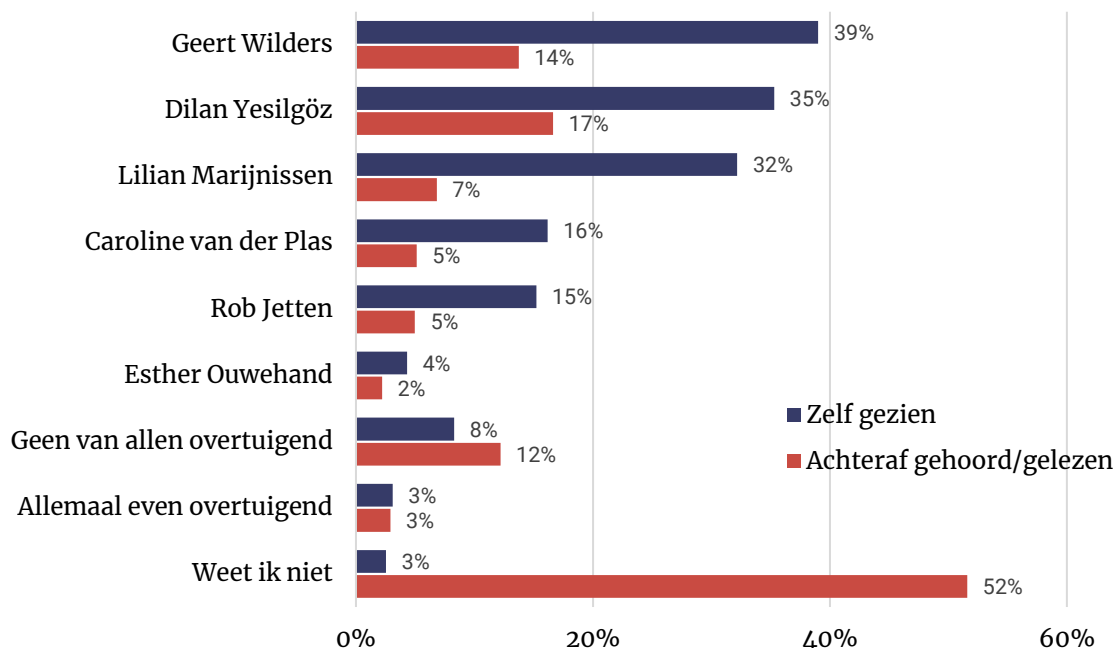
Wilders overtuigt bij RTL-debat

Nederlanders die het debat keken wijzen het vaakst Wilders aan als meest overtuigende lijsttrekker (39%), vlak daarna volgen Dilan Yesilgöz (35%) en Lilian Marijnissen (32%). Caroline van der Plas en Rob Jetten delen de vierde plek, Ouwehand wordt het minst vaak gekozen.

Onder degenen die alleen achteraf over het debat hoorden of lezen komt het beeld redelijk overeen: Wilders en Yesilgöz worden het meest gewaardeerd, Marijnissen relatief wat minder (7%).

Figuur 3.1: Los van wat u stemt, wie vond u in dit debat het meest overtuigend overkomen? (Of anders gezegd: wie heeft het volgens u het best gedaan bij dit debat?)

Max. twee antwoorden mogelijk. Basis: heeft debat gezien (n = 336) of erover gelezen/gehoord (n = 780).

Bron: I&O Research, 15 november 2023

Als we kiezers vragen waarom zij een lijsttrekker het meest overtuigend vonden overkomen, zegt men over **Wilders** dat hij duidelijk en in begrijpelijke taal zijn standpunten verkondigt, die aansluiten bij 'wat er bij de gewone Nederlander leeft'. Ook waarderen zij dat hij rustig en

¹ In het onderzoek keek 14 procent zelf naar het debat, 32 procent hoorde/las er achteraf over. De werkelijke kijk- en luistercijfers liggen lager, omdat mensen die meedoen aan onderzoek doorgaans ook wat meer betrokken zijn bij de politiek.

standvastig overkwam en bij zijn standpunten bleef. Een aantal kiezers noemt specifiek dat hij goed in debat ging met Rob Jetten.

"Dit debat heeft mij over de streep getrokken en ik ben blij dat de VVD de deur op een kier open houdt. Wilders luisterde goed en kwam keer op keer met goede argumenten op de verschillende onderwerpen. Het is ook duidelijk te zien dat hij heel veel ervaring heeft. Rob Jette daartegen was zeer aan het doordrammen en loog af en toe."
- Zou nu PVV stemmen

"Duidelijk, weet wat hij wil. En kent de feiten. Hij is duidelijk voor eigen volk eerst."
- Zou nu VVD stemmen

"Geert was duidelijk in zijn stellingen en zijn betoog was rustig en overtuigend."
- Zou nu NSC stemmen

Over **Yesilgöz** zeggen kiezers dat zij 'flinke aanvallen' te verduren kreeg van haar mede-debaters, maar 'goed stand hield'. Positieve kiezers vinden dat ze 'overall een antwoord op had'. Haar verhaal wordt omschreven als duidelijk en haar uitstraling als rustig, maar ook als sterk en krachtig.

"Blijft rustig, laat zich niet van de wijs brengen, weet het naar de standpunten van de VVD terug te brengen"
- Zou nu GL-PvdA stemmen

"Kalm en goed uitleggen waar ze voor staat."
- Zou nu VVD stemmen

Marijnissen wordt door bijna een derde van de kijkers als meest overtuigende lijsttrekker aangewezen, zij verwijzen vaak optreden op het thema van zorg. Sommigen noemen haar zorgverhaal sociaal en waarderen het inhoudelijk, anderen zeggen vooral dat ze haar standpunten duidelijk uitlegde en overtuigend bracht. Meermaals wordt genoemd dat zij (wél) met 'echte oplossingen' voor problemen kwam.

"Ze kwam met een praktisch voorbeeld van een buurtzorghuis in Oss. Vervolgens kreeg ze alle anderen mee."
- Zou nu GL-PvdA stemmen

"Zij overtuigde de anderen het beste van de problemen in ons land mét oplossingen."
- Zou nu SP stemmen

3.1.1 Naar politieke voorkeur

Van niet alle partijen zijn genoeg waarnemingen om iets te zeggen over hoe hun kiezers het optreden van hun lijsttrekker waarderen. Wel kunnen we dat doen voor VVD- en PVV-kiezers: vrijwel alle kiezers van de PVV vinden Wilders het meest overtuigend (98%), voor Yesilgöz geldt dat ook onder VVD-kiezers maar in mindere mate (72%).

NSC-kiezers, wiens 'eigen' lijsttrekker Omtzigt afwezig was bij het debat, wijzen relatief vaak Wilders aan als beste (48%). gevolgd door Marijnissen (31%) en Yesilgöz (27%).

Bij GL-PvdA-kiezers, die Timmermans moesten missen, komt Marijnissen als beste uit de bus.

Tabel 3.1: Meest overtuigende lijsttrekker in RTL-debat, naar politieke voorkeur

'Los van wat u stemt, wie vond u in dit debat het meest overtuigend overkomen? (Of anders gezegd: wie heeft het volgens u het best gedaan bij dit debat?)'

Max. twee antwoorden mogelijk. Basis: heeft zelf debat gezien (n = 336), alleen partijen met voldoende waarnemingen.

	Heeft debat zelf gezien				
	Totaal	VVD	PVV*	GL-PvdA*	NSC*
Geert Wilders	39%	41%	98%	0%	48%
Dilan Yesilgöz	35%	72%	15%	29%	27%
Lilian Marijnissen	32%	20%	26%	39%	31%
Caroline van der Plas	16%	11%	23%	4%	14%
Rob Jetten	15%	16%	0%	27%	4%
Esther Ouwehand	4%	3%	0%	16%	2%
Geen van allen overtuigend	8%	4%	0%	11%	16%
Allemaal even overtuigend	3%	0%	0%	6%	6%
Weet ik niet	3%	1%	0%	3%	4%
n =	336	78	36	31	47

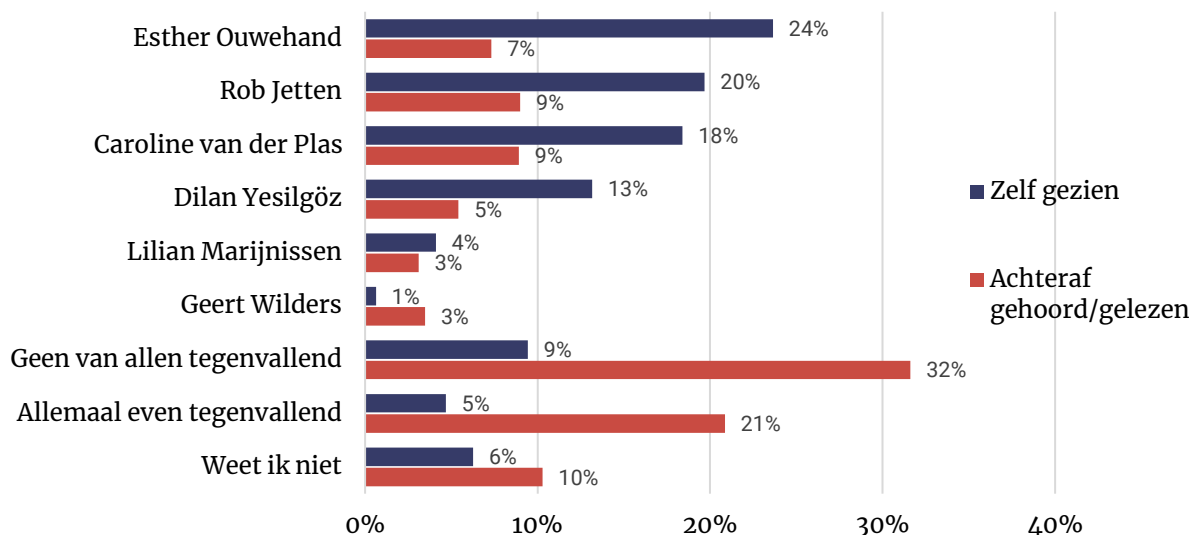
*Indicatief vanwege een klein aantal waarnemingen (n < 50).

3.2 Meest tegenvallende lijsttrekker

Bijna een kwart van de kijkers vond Esther Ouwehand het meest tegenvallen. Daarna volgend Rob Jetten (20%) en Caroline van der Plas (13%).

Figuur 3.1: En wie vond u in het RTL-lijsttrekkersdebat het meest tegenvallen?

Max. één antwoord mogelijk. Basis: heeft debat gezien (n = 336) of erover gelezen/gehoord (n = 780).

Bron: I&O Research, 15 november 2023

3.2.1 Naar politieke voorkeur

Over het algemeen vinden kiezers lijsttrekkers die ideologisch ver van hen af staan ook het meest tegenvallen in het debat. Maar Wilders wordt weinig als tegenvaller aangewezen, ook bij kiezers van GL-PvdA en NSC.

Tabel 3.3: Meest tegenvallende lijsttrekker, naar partijvoorkeur

'En wie vond u in het RTL-lijsttrekkersdebat het meest tegenvallen?'

Max. één antwoord mogelijk. Basis: heeft debat gezien (n = 336).

	Heeft debat zelf gezien				
	Totaal	VVD	PVV*	GL-PvdA*	NSC*
Esther Ouwehand	24%	21%	11%	8%	14%
Rob Jetten	20%	9%	38%	2%	13%
Caroline van der Plas	18%	12%	7%	24%	6%
Dilan Yesilgöz	13%	1%	7%	10%	7%
Lilian Marijnissen	4%	11%	2%	1%	0%
Geert Wilders	1%	2%	0%	7%	2%
Geen van allen tegenvallend	9%	25%	16%	30%	28%
Allemaal even tegenvallend	5%	10%	10%	15%	19%
Weet ik niet	6%	9%	10%	4%	10%
n =	336	78	36	31	47

*Indicatief vanwege een klein aantal waarnemingen (n < 50).

Circa een kwart van de kijkers vond **Ouwehand** het meest tegenvallen, zij zeggen in de open toelichting veelal dat ze in het debat weinig aan het woord was en niet voldoende opviel. Anderen vonden haar inbreng onvoldoende inhoudelijk of realistisch. Een deel vindt vooral geen aansluiting bij haar standpunten.

"Deed niet echt mee; had wat partij standpunten/uitspraken op papier staan."

- Zou nu CDA stemmen

"Zwak, komt niet aan het woord. Weinig inbreng."

- Heeft geen partijvoorkeur

"Ik vind Esther Ouwehand volledig losgezongen van de economische realiteit. En veel te links."

- Zou nu VVD stemmen

Kiezers die **Jetten** het meest vonden tegenvallen zeggen dat hij zich te veel richtte op duurzaamheid en klimaat. Sommigen vonden dat hij 'te sterk zijn eigen punt wilde maken' en te veel door anderen heen praatte.

"Zijn "naald" bleef alleen in de klimaatgroef hangen. Alles kwam terug op klimaat; als we dat aanpakken komt de rest ook goed. Klimaatdrammer."

- Zou nu NSC stemmen

"Dat hij zo stug bleef praten op harde toon. Dat irriteert zo dat de inhoud er niet mee toe doet."

- Zou nu NSC stemmen

"Blijft alleen maar geloven in wat hij zelf zegt. Laat weinig ruimte voor anderen."

- Zou nu BBB stemmen

Over **Van der Plas** zeggen kritische kiezers met name dat haar antwoorden onvoldoende inhoudelijk en (financieel) niet goed onderbouwd waren.

"Caroline doet moeilijke onderwerpen te snel van de hand."

- Zou nu GL-PvdA stemmen

"Tja ze heeft geen rekenmethode waar ze geld vandaan haalt."

- Zou nu NSC stemmen

"Hakkelend, kwam met punten die niet doorgerekend waren, kwam onprofessioneel over."

- Zou nu D66 stemmen

4 De inhoud

4.1 Waar moeten de verkiezingen over gaan?

De helft van de kiezers ziet de woningmarkt nu als een van de belangrijkste issues bij deze verkiezingen. Daarmee staat het ruim voor de gezondheidszorg (41%). Immigratie en asiel wordt door een derde (32%) genoemd. Ongeveer net zo vaak als klimaatverandering (29%) en armoedebestrijding (28%).

Tabel 4.1: Belangrijkste onderwerpen

Waar zouden de aanstaande verkiezingen vooral over moeten gaan, vindt u? (maximaal 3 antwoorden mogelijk). Basis: gehele steekproef (n =2.323)

	2 feb 2021	8 mrt 2021	24 aug 2023	11 sep 2023	25 sep 2023	9 okt 2023	24 okt 2023	7 nov 2023	14 nov 2023
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Woningmarkt / betaalbare woningen / huren	28	32	45	41	42	42	44	46	51
Gezondheidszorg	33	35	34	34	33	35	34	39	41
Immigratie en asiel	14	15	32	33	34	36	33	35	32
Klimaatverandering	27	31	27	30	32	30	28	26	29
Armoede(bestrijding) / sociale voorzieningen	18	18	33	35	36	30	28	27	28
Veiligheid / tegengaan criminaliteit	21	15	17	18	19	20	20	17	16
Economie/ overheidsfinanciën	*	17	15	14	16	16	14	15	14
Normen en waarden	*	*	13	12	12	13	13	11	10
Onderwijs	20	21	13	12	11	12	12	10	10
Bestuurscultuur	*	*	9	7	6	6	6	6	7
Natuur	*	*	15	7	6	6	6	6	6
Polarisatie	*	*	5	7	5	5	5	5	5
Werkgelegenheid	11	12	5	6	5	5	4	6	4
Inspraak en democratie	5	5	6	5	4	5	5	6	4
Defensie	*	*	*	4	5	5	5	5	4
Landbouw	*	*	6	6	5	6	6	4	4
Europese Unie	6	9	*	5	4	5	3	3	4
Ethische zaken (euthanasie, abortus, homohuwelijk, etc.)	4	6	2	2	2	2	4	3	3
Oorlog in Oekraïne	*	*	*	*	*	*	2	2	3
Oorlog in Israël/Palestina	*	*	*	*	*	*	3	4	2
Leefbaarheid in de wijken	4	3	4	4	4	3	4	3	2
Dreiging van terrorisme	4	4	2	*	*	*	4	3	2
Tegengaan van discriminatie	6	4	*	2	2	4	2	3	2
Anders	3	2	3	2	2	1	2	1	2
Weet ik niet	1	1	2	2	2	2	2	3	1

Bron: I&O Research, 18 november 2023

4.2 Issue ownership

In september zagen we dat veel kiezers bij onderwerpen die zij zelf belangrijk vonden niet wisten welke partij hier de beste oplossingen of ideeën voor heeft. Kiezers die wel een partij konden aanwijzen waren op de meeste thema's sterk verdeeld. Inmiddels kunnen kiezers iets vaker een partij aanwijzen als *issue owner* en bestaat ook iets meer consensus over wie de *issue owners* zijn.

Dit geldt niet voor de woningmarkt, volgens kiezers het belangrijkste onderwerp. De helft van de kiezers vindt dat deze verkiezingen om de woningmarkt zou moeten draaien maar er bestaat geen enkele consensus over welke partij de beste oplossingen heeft voor de problemen rondom de woningmarkt. GroenLinks-PvdA (11%), NSC (10%), PVV (gestegen van 4 naar 9%), VVD (8%) en D66 (8%) worden ongeveer even vaak genoemd. Een op drie kiezers heeft geen idee. Het is geen enkele partij dus gelukt om dit belangrijke thema te claimen.

Ook de zorg is een thema waar veel kiezers (38%) geen *issue owner* kunnen aanwijzen. SP wordt het vaakst genoemd (van 11 naar 22%). Geen enkele andere partij komt boven de 7 procent uit. De PVV wordt duidelijk gezien als de partij met de beste ideeën als het gaat over immigratie, volgens kiezers die dit een belangrijk thema vinden. Bijna de helft (45%) vinkt PVV aan. VVD (14%) en NSC (gestegen van 4 naar 11%) volgen op ruime afstand.

GL-PvdA wordt nog steeds door een derde (32%) gezien als *issue owner* op klimaat. Daarmee blijft de partij D66 (gestegen van 11 naar 17%) en PvdD (18%) voor. Armoedebestrijding is een thema dat nog niet succesvol is geclaimd. SP (gestegen van 14 naar 18%), GroenLinks-PvdA (15%) en NSC (15%) worden ongeveer even vaak genoemd. De VVD wordt relatief vaak genoemd bij veiligheid (25%) en economie (van 35 naar 44%). Ook de PVV wordt door een kwart (van 20 naar 26%) genoemd als partij met de beste ideeën omtrent veiligheid.

Tabel 4.2: Welke politieke partij heeft – vindt u – de beste oplossingen of ideeën als het gaat om <thema>?
Basis: kiezers die dit een belangrijk verkiezingsthema vinden. Groen: significante toename t.o.v. september

	Woningmarkt		Zorg		Immigratie		Klimaat		Armoede		Veiligheid		Economie	
	sep	nov	sep	nov	sep	nov	sep	nov	sep	nov	sep	nov	sep	nov
<i>Belangrijk volgens</i>	41	51	34	41	33	32	30	29	35	28	18	16	14	14
NSC	8	10	7	7	4	11	2	2	12	15	4	4	7	8
VVD	5	8	4	7	14	14	2	2	2	3	24	25	35	44
GL-PvdA	9	11	6	6	2	2	31	32	18	17	1	1	4	6
PVV	4	9	6	7	34	45	1	1	5	8	20	26	4	4
CDA	1	3	2	1	1	1	1	1	2	1	1	0	2	1
D66	3	3	3	3	1	1	11	17	1	1	2	1	3	3
SP	5	8	11	22	1	0	1	1	14	18	1	1	0	0
CU	0	0	1	1	1	0	1	1	3	3	1	0	0	0
PvdD	1	1	0	0	0	0	17	18	1	1	0	0	1	0
50+	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	1	0	0
SGP	1	1	1	1	1	1	0	0	1	0	1	2	1	0
Denk	1	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	2	1
FvD	1	2	1	1	4	4	0	0	1	1	0	2	1	3
Volt	1	1	0	0	0	1	3	5	1	1	0	0	0	2
BBB	5	3	3	3	3	3	2	1	1	3	4	1	4	2
JA21	1	1	0	0	6	3	1	0	1	0	2	1	1	1
Geen	4	3	4	3	2	0	2	2	3	1	3	3	4	1
Weet niet	49	33	52	38	25	13	25	17	31	23	35	31	28	19

Bron: I&O Research 18 november

5 Leiders

5.1 Bekendheid

De bekendheid van de meeste lijsttrekkers is opnieuw niet veranderd.

Dat geldt wel voor twee nieuwkomers: Chris Stoffer (SGP) en Stephan van Baarle (DENK), die elk stijgen van zo'n 10 procent naar 27 procent.

De leiders van de grootste partijen zijn bekend bij 80 tot 90 procent.

Opvallend is dat leiders van de partijen uit het peloton (partijen die 4 tot 7 zetels scoren), Esther Ouwehand, Henri Bontenbal, Mirjam Bikker en Laurens Dassen, nog steeds maar bij 46 procent (Dassen) tot 70 procent (Ouwehand) bekend zijn – met uitzondering van Lilian Marijnissen (82%).

Tabel 5.1: Welke van onderstaande politici kent u?

Basis: gehele steekproef (n = 2.323)

	Mei 2023	Juli 2023	Aug. 2023	11 sep 2023	25 sep 2023	9 okt 2023	24 okt 2023	7 nov 2023	14 nov 2023
Geert Wilders	94%	95%	95%	94%	94%	94%	94%	93%	92%
Thierry Baudet	91%		92%	92%	91%	91%	90%	90%	89%
Pieter Omtzigt	86%	83%	90%	91%	91%	89%	89%	88%	89%
Caroline van der Plas	86%	89%	88%	90%	91%	89%	88%	88%	88%
Rob Jetten		85%	84%	85%	85%	85%	84%	84%	83%
Frans Timmermans		79%	84%	85%	84%	83%	84%	83%	83%
Dilan Yesilgöz		75%	77%	78%	78%	77%	79%	81%	83%
Lilian Marijnissen	82%		83%	84%	84%	83%	82%	81%	82%
Esther Ouwehand	51%		55%	58%	74%	71%	69%	69%	70%
Joost Eerdmans	61%		63%	66%	66%	63%	64%	65%	65%
Henri Bontenbal		10%	48%	53%	56%	54%	54%	60%	62%
Wybren van Haga				61%					58%
Mirjam Bikker	22%		36%	41%	43%	43%	42%	48%	49%
Laurens Dassen	36%		40%	44%	45%	43%	43%	45%	46%
Chris Stoffer				10%					27%
Stephan van Baarle				9%					27%
Edson Olf									9%
Gerard van Hoof									4%

Bron: I&O Research, 15 november 2023

5.2 Waardering

Pieter Omtzigt is nog steeds veruit de meest populaire politicus, maar niet meer zo onaantastbaar als in augustus, toen hij met NSC zijn entree maakte. Toen kreeg hij gemiddeld een 7,6, nu is dat een 6,7.

Dilan Yesilgöz staat stabiel op een 6,0, Frans Timmermans komt nog steeds niet boven de 5 (nu 4,9, vorige week een 4,8).

Caroline van de Plas herstelt zich enigszins van een dipje (van een 5,1 naar een 5,4).

Opvallend is de gestegen waardering voor Lilian Marijnissen: met een 5,6 bezet ze nu een derde plaats (op 24 oktober was dat nog een 5,2).

Ook Geert Wilders is aan een opmars bezig. In september 2017 kreeg hij gemiddeld nog een 3,8, in maart 2021 was dat een 4,2 (beide niet in de tabel weergegeven). Sinds augustus (toen een 4,6) zien we zijn waardering stijgen. Nu krijgt hij een 5,0, waarmee hij zich in de bovenste helft van het klassement nestelt.

Nieuwkomers Chris Stoffer en Stephan van Baarle paren hun stijgende bekendheid (beide 27%) aan een dalende waardering: Stoffer van een 6,0 naar een 4,0, Stephan van Baarle van een 4,1 naar een 3,1.

Tabel 5.2: Hoe waardeert u deze politicus op een schaal van 1 tot 10?

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent

	sept '21	sept '22	jan. '23*	mei '23	aug '23	11 sept '23	25 sept '23	9 okt '23	24 okt '23	7 nov '23	14 nov '23
Pieter Omtzigt	7,0	7,0		7,3	7,6	7,5	7,3	7,3	7,2	7,0	6,7
Dilan Yesilgöz			6,3		6,4	6,4	6,2	6,2	6,0	6,0	6,0
Lilian Marijnissen	5,5	5,4		5,4	5,7	5,6	5,4	5,3	5,2	5,3	5,6
Caroline vd Plas	5,4	5,8		6,0	6,0	6,0	5,6	5,6	5,5	5,1	5,4
Henri Bontenbal					5,2	5,0	5,0	5,1	5,0	5,2	5,4
Laurens Dassen	6,0	5,3		5,4	5,6	5,4	5,1	5,2	5,0	5,0	5,3
Mirjam Bikker				5,4	5,5	5,3	5,3	5,2	5,0	5,1	5,2
Geert Wilders	4,1	4,2		4,2	4,6	4,8	4,8	4,8	4,7	4,7	5,0
Rob Jetten			4,9		4,9	4,9	4,6	4,6	4,4	4,7	4,9
F. Timmermans					5,3	5,0	4,8	4,7	4,8	4,9	4,8
Esther Ouwehand	5,3	5,0		5,2	5,4	5,3	4,5	4,6	4,4	4,6	4,8
Joost Eerdmans	4,7	4,8		4,7	4,7	4,4	4,1	4,3	4,0	4,1	4,3
Chris Stoffer						6,0					4,0
Edson Olf											3,8
Stephan van Baarle						4,1					3,1
Gerard van Hoof											3,0
Wybren van Haga						3,7					3,5
Thierry Baudet	2,5	2,4		2,2	2,3	2,3	2,1	2,2	2,1	2,3	2,4

*Jetten en Yesilgöz werden hier gewaardeerd in hun rol van minister, daarna als lijsttrekker van hun partijen.

Bron: I&O Research, 15 november 2023

5.3 Waardering naar achterban, vergeleken met augustus

Als we de scores van augustus met die van 14 november per achterban bekijken, zie we dat **Pieter Omtzigt** flink aan populariteit verliest onder links-progressieve kiezers (D66, PvdD, GL-PvdA, SP, Volt), maar ook onder de PVV-achterban. De NSC-achterban is nog steeds zeer enthousiast: een 8,8. Gevraagd naar zijn minder sterke kanten zeggen mensen vaak: besluiteloos, twijfelaar, onduidelijk, wollig. Ook noemen kiezers het feit dat hij boven de markt laat hangen of hij premier wil worden. En linkse kiezers merken op dat hij rechtser en/of conservatiever is dan ze eerst dachten.

Ook **Dilan Yesilgöz** levert in ten opzichte van augustus (van een 6,4 naar een 6,0). VVD-kiezers blijven positief over haar (8,4). Vooral kiezers van BBB, PVV, CDA, maar ook links-progressieve kiezers (PvdD, GL-PvdA, SP, Volt) zijn nu minder enthousiast. Men zegt over haar vaak dat ze geen antwoord op vragen geeft, weinig empathie toont en geen verantwoordelijkheid toont voor het VVD-beleid van afgelopen jaren.

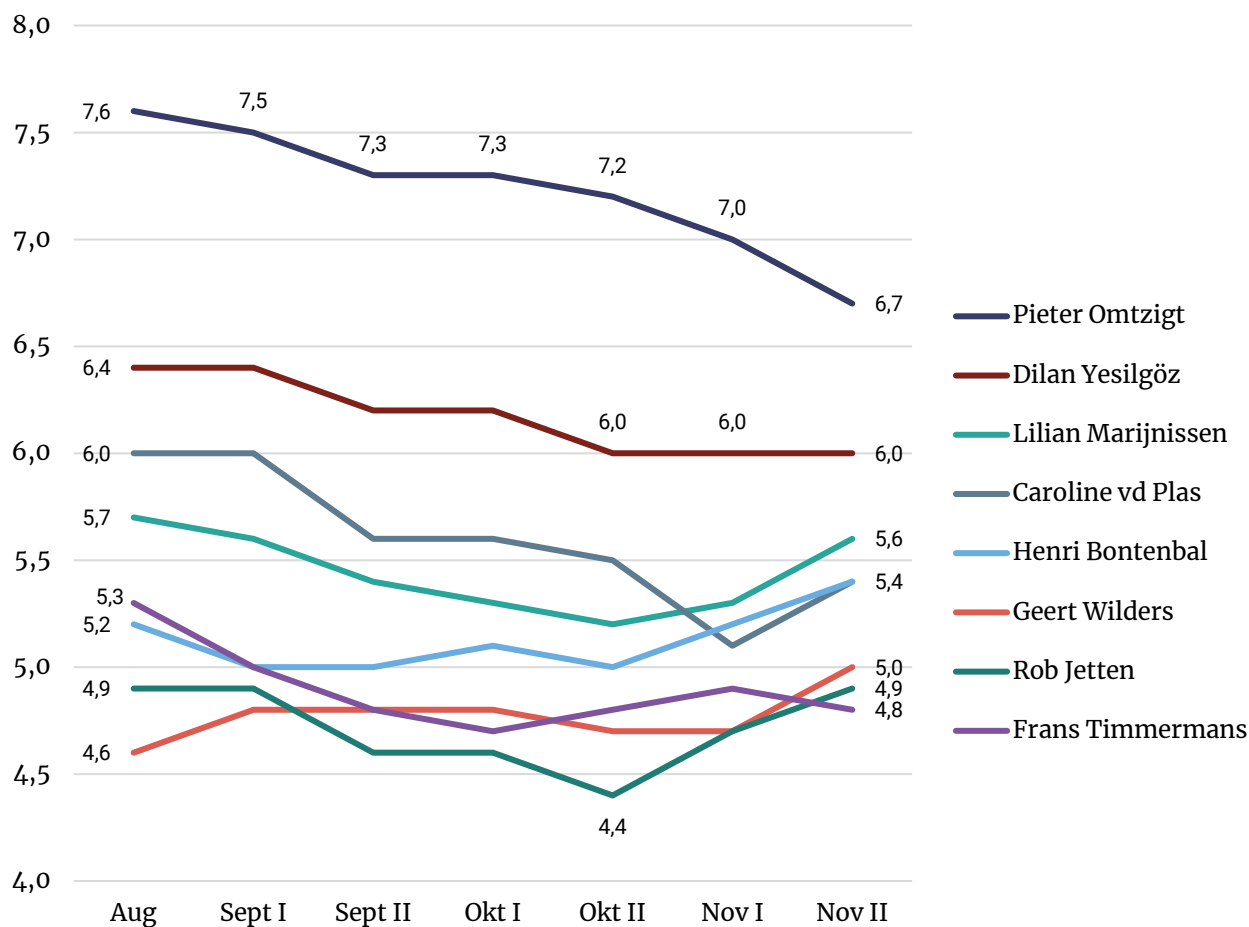
Frans Timmermans blijft steken op een kleine 5. Zijn eigen kiezers zijn nog steeds redelijk positief over hem (7,8), maar niet zo positief als de NSC-achterban over Omtzigt of de VVD-kiezers over Yesilgöz. De waardering daalde onder VVD-, PvdD en Volt-kiezers. Kiezers op rechts vinden hem arrogant, elitair en een drammer. Links-progressieve kiezers geven niet dit soort negatieve kwalificaties, maar zeggen wel: zelfingenomen, wil te graag premier worden, niet toegankelijk, niet principieel genoeg en lijkt zichzelf belangrijker te vinden dan de doelen van de partij. Een PvdD-kiezer zegt: "Debatteert lauw, zoekt te vroeg vriendjes, laat eerst zien waar je voor staat."

Geert Wilders wordt juist iets beter gewaardeerd dan drie maanden geleden. BBB-kiezers geven hem nu een dikke voldoende, andere kiezersgroepen (VVD, CDA, CU) oordelen minder negatief dan voorheen. Vooral zijn vasthoudendheid, zijn doorzettingsvermogen en zijn klare taal worden gewaardeerd. Sommigen zeggen dat hij een goed debater is en dat hij humor heeft. Een CDA-kiezer: "Ondanks zijn extreme standpunten komt hij over als een mensenmens." In de open antwoorden op de vraag wat sterke of zwakke kanten van Wilders zijn, zegt niemand dat hij inhoudelijk milder is geworden. Zijn eigen kiezers beoordelen hem nog steeds met een negen-min (8,7).

Tabel 4.3: Waardering van politicus naar politieke voorkeur, in augustus en november

	To-taal	VVD	D66	PVV	CDA	SP	GL-PvdA	PvdD	CU	Volt	BBB	NSC
Omtzigt, nov:	6,7	6,2	5,9	6,4	6,9	6,4	6,0	5,3	7,0	5,6	7,1	8,8
Augustus:	7,6	6,8	7,0	7,5	7,0	7,7	7,4	7,1	7,4	7,4	7,7	9,1
Yesilgöz, nov:	6,0	8,4	5,9	5,5	6,5	4,7	5,1	4,1	6,3	5,6	5,9	6,2
Augustus:	6,4	8,2	6,3	6,4	7,1	5,9	5,8	5,0	6,5	6,7	6,6	6,6
Wilders, nov:	5,0	5,3	2,9	8,7	4,2	4,2	2,7	3,1	3,4	3,1	6,5	5,5
Augustus:	4,6	4,6	2,8	8,7	3,3	4,1	2,7	2,8	2,9	3,5	5,7	5,5
Vd Plas, nov:	5,4	5,6	3,7	6,7	5,2	5,5	3,4	3,1	5,1	3,9	8,4	6,3
Augustus:	6,0	5,7	4,9	7,1	6,1	5,7	4,4	3,7	5,8	5,0	8,6	7,2
Marijnissen, nov:	5,6	4,6	5,1	5,3	5,5	8,3	6,0	6,2	5,2	5,3	6,0	6,0
Augustus:	5,7	4,5	5,1	5,5	5,1	8,5	6,1	6,1	5,3	5,6	5,7	6,1
Jetten, nov:	4,9	5,1	7,8	2,6	5,7	4,9	6,8	5,8	5,5	6,7	3,2	4,5
Augustus:	4,9	4,7	7,5	2,8	5,8	5,2	6,6	5,8	5,7	6,4	3,4	4,5
Timmermans, nov:	4,8	4,4	6,8	2,3	5,8	4,9	7,8	5,8	6,0	6,2	2,9	4,5
Augustus:	5,3	5,2	7,1	2,6	6,0	5,3	7,9	6,3	6,5	6,9	3,3	4,6

Figuur 4.1: Ontwikkeling van de waardering van lijsttrekkers sinds augustus
 Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent

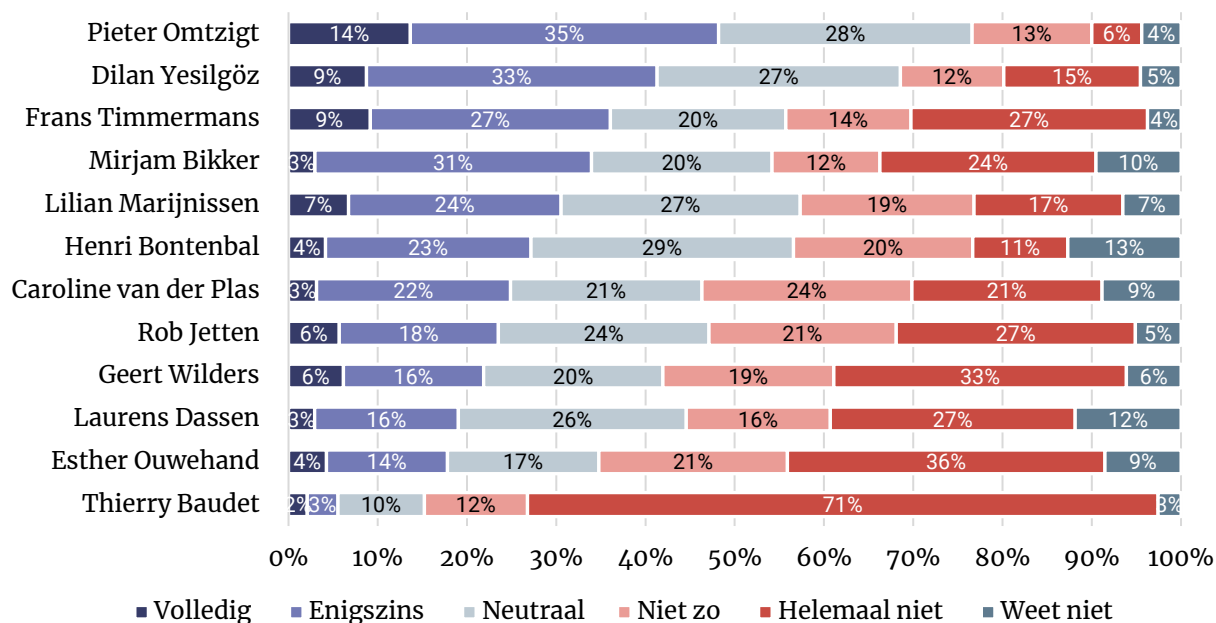
5.4 Betrouwbare premier

Op de vraag hoe betrouwbaar men twaalf lijsttrekkers zou vinden als minister-president komt Pieter Omtzigt nog steeds het best naar voren: 48 procent vindt dat passend. Echter, dit was 54 procent in augustus. Ook Dilan Yesilgöz levert wat in (van 48 naar 41%). Frans Timmermans stijgt op dit aspect van 30 naar 36 procent, waarmee hij de andere twee verder nadert. Ook Geert Wilders stijgt: van 17 naar 22 procent.

Figuur 4.2: In welke mate vindt u onderstaande uitspraak passen bij elke politicus?

...zou betrouwbaar zijn als minister-president

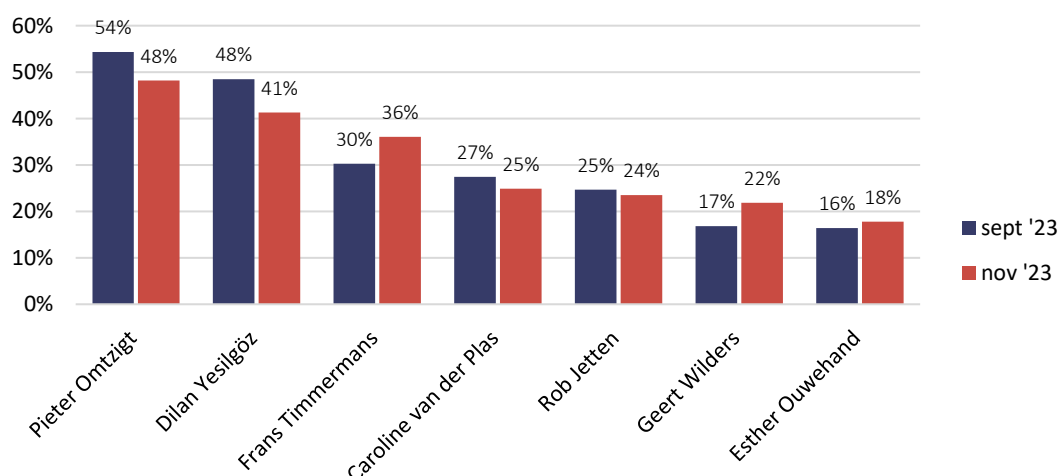
Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

Figuur 4.3: ...zou betrouwbaar zijn als minister-president (vergelijking september en november)

Getoond in de figuur: alleen % (helemaal) mee eens.

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

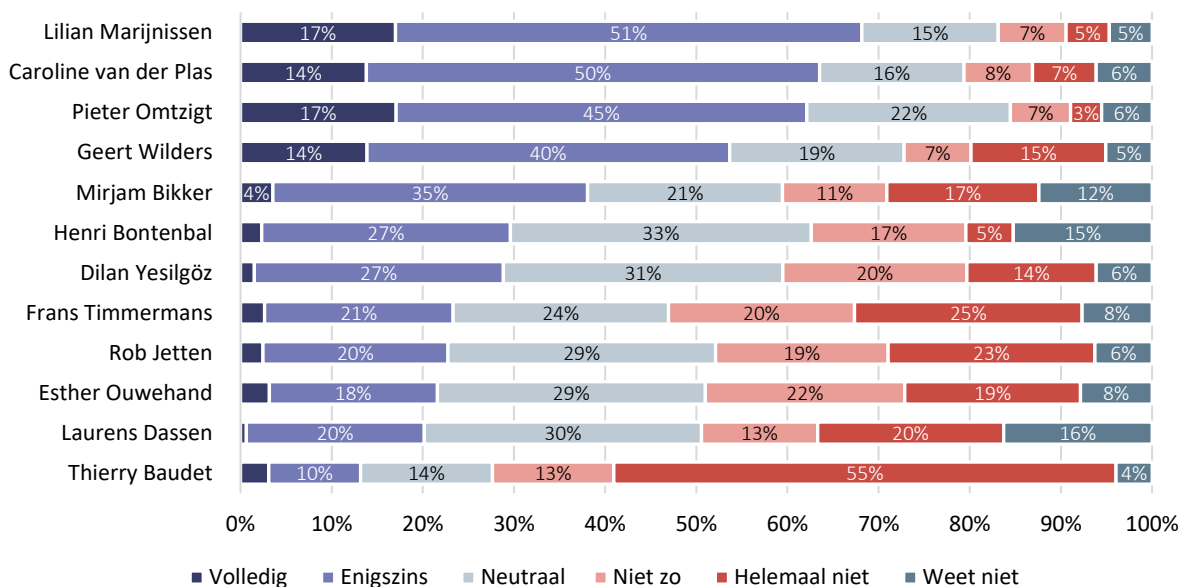

5.5 Begrijpt wat er leeft onder gewone mensen

Van Lilian Marijnissen vinden de meeste mensen (68%) dat ze begrijpt wat er leeft onder gewone mensen. Van der Plas volgt met 64 procent. Omtzigt (62%) levert in op dit aspect (was 71% in augustus). Ook Yesilgöz, die hier toch al niet hoog op scoorde, daalt: van 39 naar 29 procent. Timmermans scoort nog iets lager dan Yesilgöz (23%), maar is stabiel.

Figuur 4.4: In welke mate vindt u onderstaande uitspraak passen bij elke politicus? ...begrijpt wat er leeft onder gewone mensen

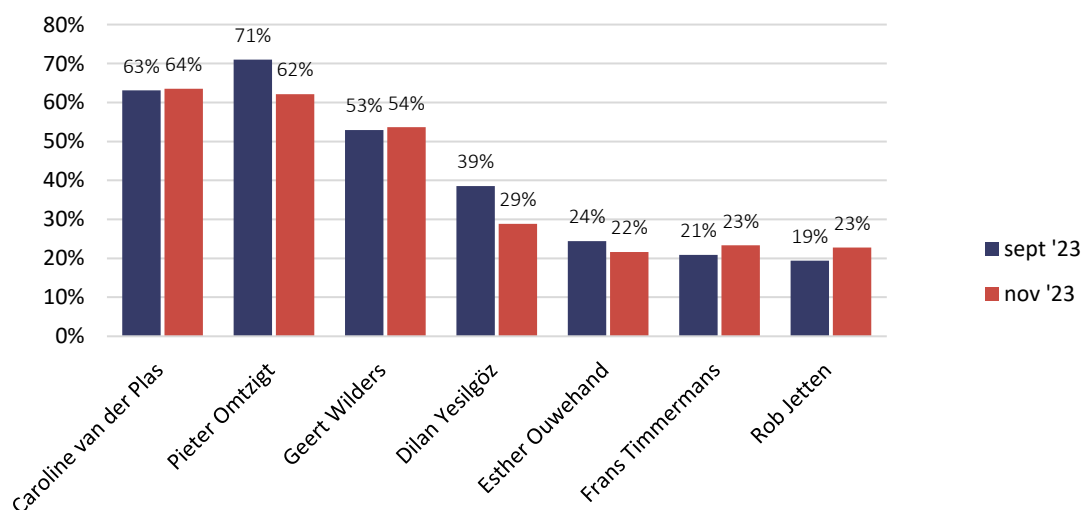
Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

Figuur 4.5: ...begrijpt wat er leeft onder gewone mensen

Getoond in de figuur: alleen % (helemaal) mee eens.

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

5.6 Is een echte leider

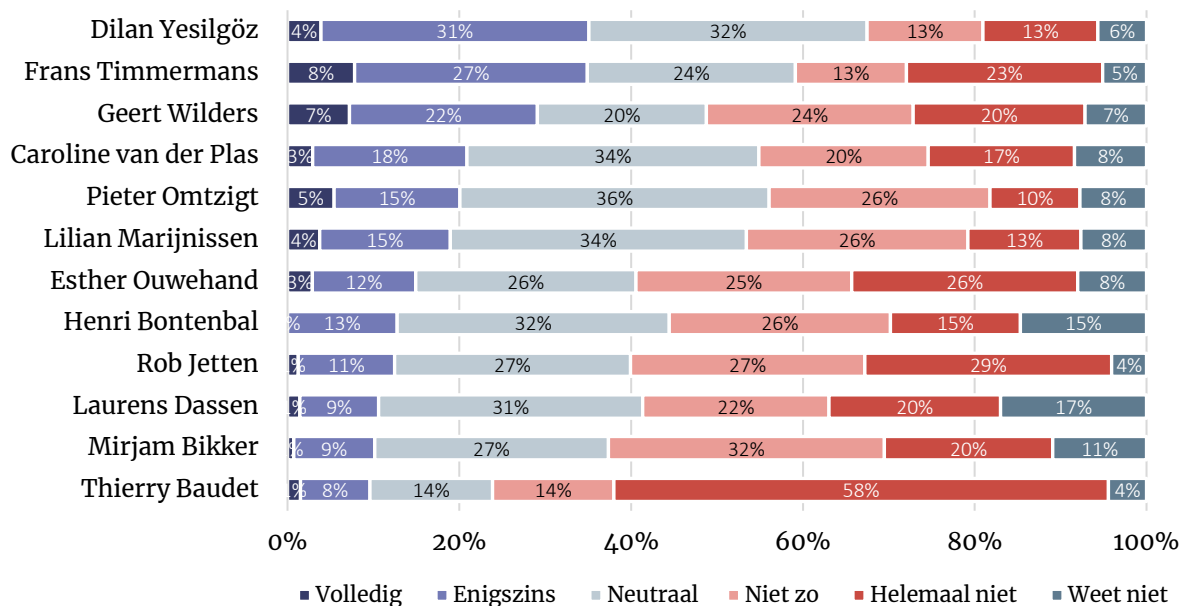
In vergelijking met augustus wordt Omtzigt niet langer het meest als 'een echte leider' gezien. Nog maar 20 procent vindt dat, dit was 32 procent in augustus. Ook Caroline van der Plas levert flink in op dit aspect (van 32 naar 21%).

Dilan Yesilgöz en Frans Timmermans staan nu bovenaan met elk 35 procent. Wilders wint iets (nu 29%).

Figuur 4.6: In welke mate vindt u onderstaande uitspraak passen bij elke politicus?

...is een echte leider

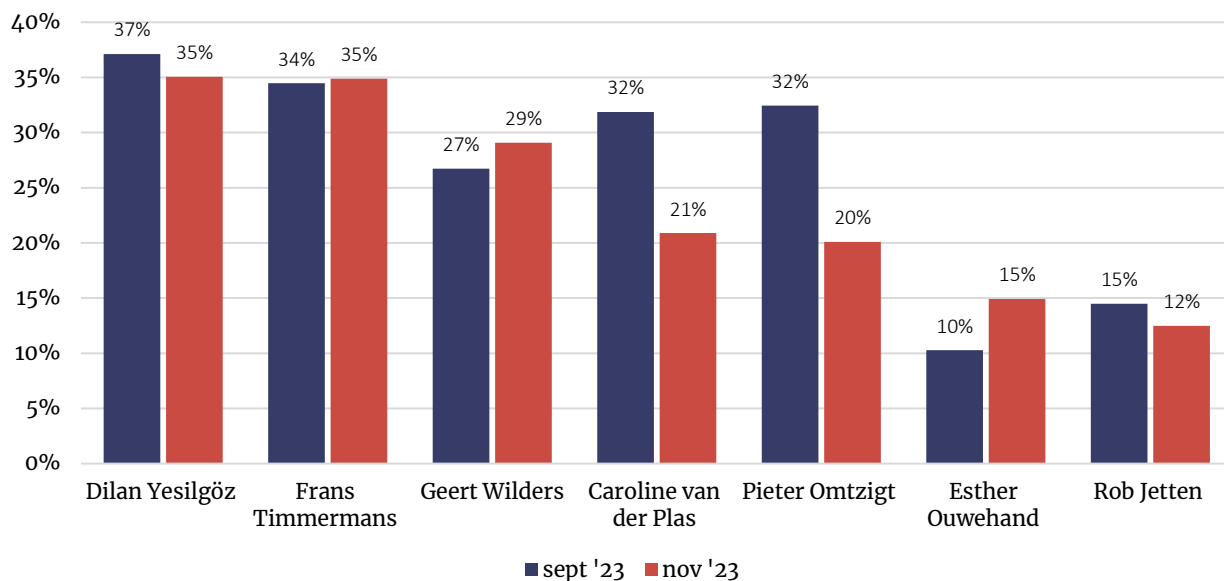
Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

Figuur 4.7: ...is een echte leider

Getoond in de figuur: alleen % (helemaal) mee eens.

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

5.7 Heeft een goede visie op waar het met ons land naartoe moet

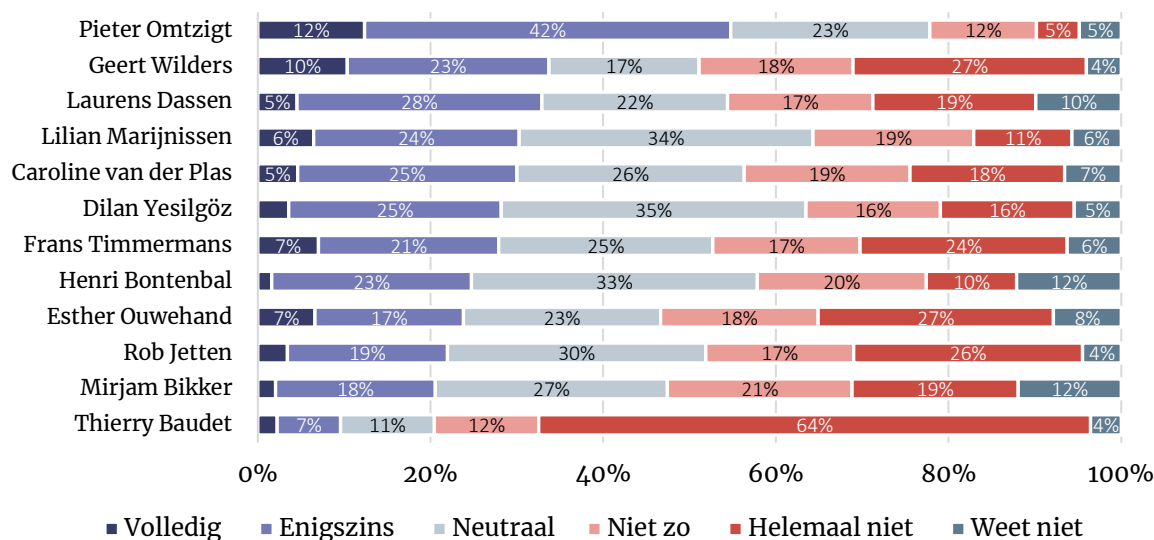
Omtzigt is degene die het vaakst gezien wordt als iemand met een goede visie op waar het met ons land naartoe moet, al daalt hij ook op dit aspect (van 65 naar 55%).

Op afstand (rond de dertig procent) volgen Wilders, Dassen, Marijnissen, Van der Plas, Yesilgöz en Timmermans. Voor Van der Plas en Yesilgöz betekent dat verlies, voor Wilders winst, Timmermans is stabiel.

Figuur 4.8: In welke mate vindt u onderstaande uitspraak passen bij elke politicus?

...heeft een goede visie op waar het met ons land naartoe moet

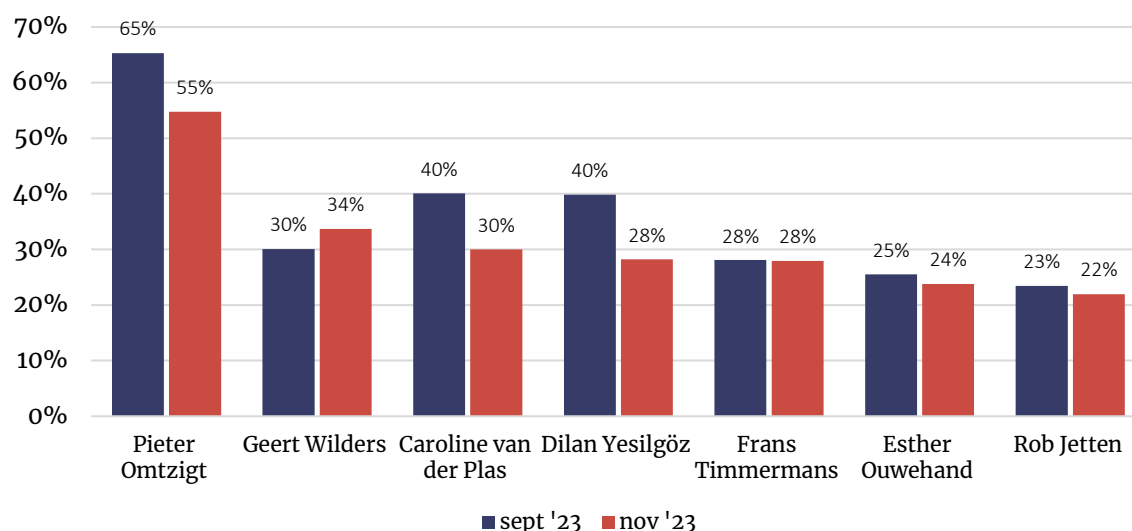
Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

Figuur 4.9: ...heeft een goede visie op waar het met ons land naartoe moet

Getoond in de figuur: alleen % (helemaal) mee eens.

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

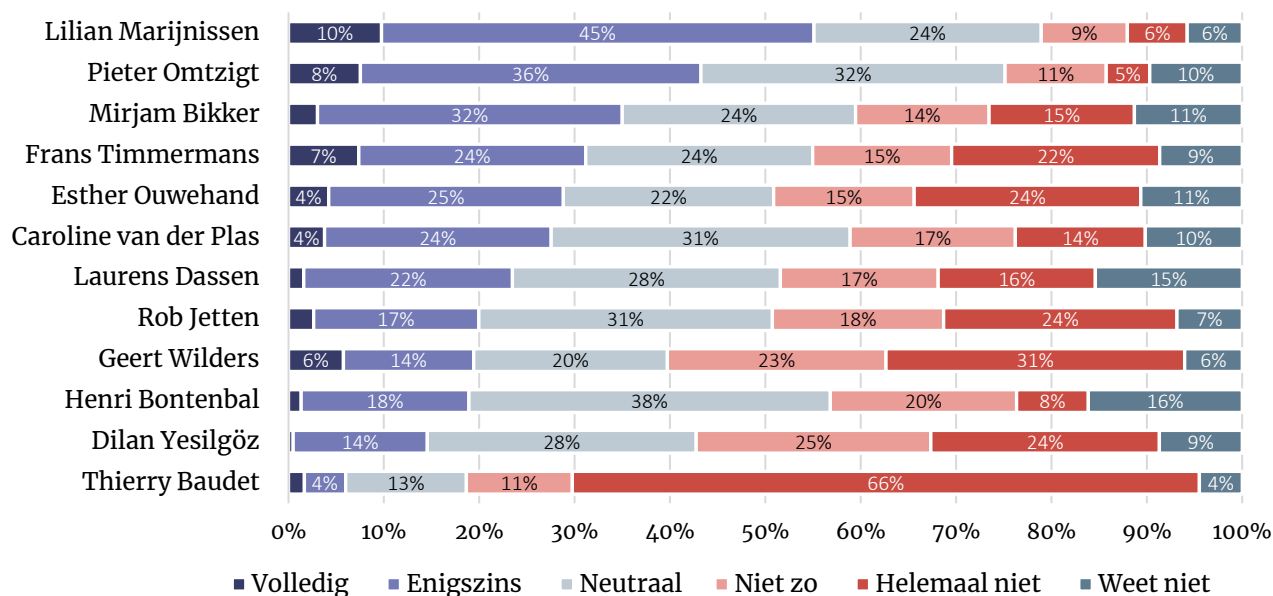
5.8 Zal van Nederland een sociaal land maken

Al stemt maar een klein deel van de kiezers op haar, maar liefst 55 procent denkt dat Lilian Marijnissen van Nederland een sociaal land zal maken. Van Omtzigt denkt nu 43 procent dat (was 59% in augustus). Daarna volgt een groep met Bikker, Timmermans, Ouwehand en Van der Plas, die elk van circa 30 tot 35 procent deze eigenschap krijgen toegeschreven

Figuur 4.10: In welke mate vindt u onderstaande uitspraak passen bij elke politicus?

...zal van Nederland een sociaal land maken

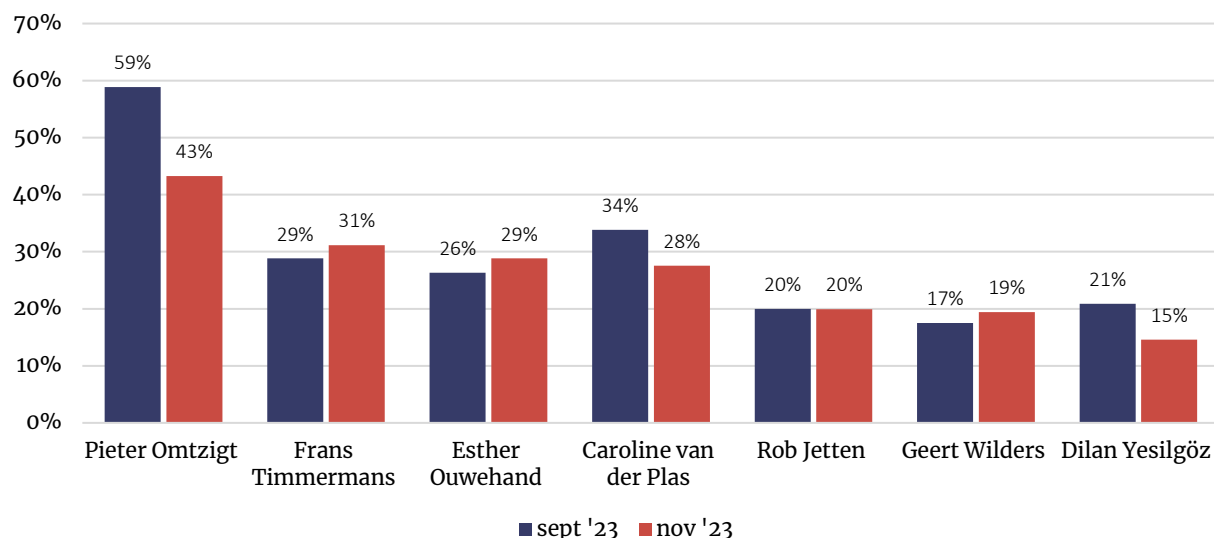
Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

Figuur 4.11: ...zal van Nederland een sociaal land maken

Getoond in de figuur: alleen % (helemaal) mee eens.

Basis: volledige steekproef, vraag alleen gesteld als respondent politicus kent.

6 kiezersprofielen

Tabel 6.1 en tabel 6.2 tonen wat het profiel is van de kiezers van de vier grootste partijen, nu en vergeleken met augustus dit jaar. Een paar dingen vallen op:

- De VVD heeft een zeer trouwe achterban: 82% stemde ook in 2021 op de partij. Van andere partijen wordt maar mondjesmaat gewonnen (beetje van CDA en D66). Kiezers zijn hoog opgeleid, hebben vaak een bovenmodaal inkomen en zijn relatief oud. Ook zijn zij vaker man dan vrouw.
- De NSC-kiezer is nog iets ouder dan de VVD-kiezers (twee derde is 50+), vaak middelbaar opgeleid en qua inkomen modaal tot bovenmodaal. Deze kiezers zijn twee keer vaker man dan vrouw. In 2021 stemde een kwart van de huidige NSC-kiezers CDA (meer dan in augustus, toen zaten zij nog veelal bij het CDA). Ook stemde een deel vorige keer VVD of PVV (dat laatste minder dan in augustus). Linkse kiezers (m.u.v. SP) zijn ten dele afgehaakt sinds augustus.
- De GL-PvdA-kiezer is zeer hoog opgeleid (64% hbo of wo), maar qua inkomen redelijk gemiddeld, al zijn de hoogste inkomens wat oververtegenwoordigd. Deze GL-PvdA-kiezer is het jongst van alle partijen, maar ook 50-plussers stemmen op de partij. Kiezers zijn vaker vrouw dan man. GL-PvdA bestaat voor een derde uit D66-kiezers uit 2021. GroenLinks uit 2021 levert 24 procent, PvdA 22 procent.
- De PVV-kiezer is vooral middelbaar qua leeftijd en opleiding, relatief vaak met een lager inkomen. de achterban bestond uit meer mannen dan vrouwen, maar dat is sinds augustus sterk bijgetrokken (ook gezien de toename in zetels: er zijn beduidend meer vrouwen bijgekomen). Ook de PVV-kiezer is relatief trouw: bijna zes op tien stemden in 2021 ook op de partij. Verder komen ze van VVD en FvD.

Tabel 4.2: profielen van kiezers met voorkeur voor VVD, NSC, GL-PvdA en PVV (augustus en november)

	VVD		NSC		GL-PvdA		PVV	
	Aug	Nov	Aug	Nov	Aug	Nov	Aug	Nov
Zetels:	22	27	31	25	28	23	13	20
Leeftijd								
18-24	4%	1%	2%	3%	10%	8%	5%	4%
25-34	9%	11%	13%	12%	22%	25%	15%	16%
35-49	20%	20%	17%	19%	19%	15%	27%	30%
50-64	39%	39%	33%	28%	25%	27%	32%	31%
65+	28%	29%	36%	37%	24%	25%	22%	20%
Opleiding								
Laag	19%	21%	30%	29%	12%	9%	28%	31%
Middelbaar	39%	32%	37%	43%	25%	26%	50%	54%
Hoog	41%	47%	33%	28%	63%	64%	22%	15%
Inkomen								
minimum	3%	1%	4%	3%	5%	10%	6%	7%
beneden modaal	5%	6%	15%	16%	11%	10%	21%	14%
bijna modaal	7%	10%	11%	14%	12%	13%	10%	19%
modaal	10%	15%	17%	18%	15%	16%	15%	18%
1 à 2 x modaal	27%	23%	28%	28%	24%	24%	18%	17%
twee 2 modaal	14%	13%	6%	6%	10%	9%	7%	6%
2x modaal of meer	22%	19%	9%	3%	15%	12%	8%	6%
wil niet zeggen	12%	13%	9%	11%	9%	6%	15%	13%
Geslacht								
Man	65%	56%	53%	61%	45%	45%	64%	59%
Vrouw	35%	44%	47%	39%	55%	54%	36%	41%

Tabel 4.3: profielen van kiezers met voorkeur voor VVD, NSC, GL-PvdA en PVV (augustus en november)

	VVD		NSC		GL-PvdA		PVV	
	Aug	Nov	Aug	Nov	Aug	Nov	Aug	Nov
Zetels:	22	27	31	25	28	23	13	20
Pol. partij TK2021								
VVD	79%	82%	13%	14%	4%	4%	8%	11%
D66	7%	3%	9%	8%	25%	33%	1%	2%
PVV	1%	2%	14%	9%	0%	0%	67%	57%
CDA	4%	4%	19%	26%	2%	2%	1%	4%
SP	0%	0%	6%	8%	3%	5%	1%	3%
PvdA	0%	0%	4%	3%	22%	22%	0%	0%
GroenLinks	0%	0%	1%	1%	25%	24%	0%	0%
FvD	1%	1%	3%	2%	0%	0%	10%	11%
Partij voor de Dieren	0%	0%	3%	2%	2%	1%	0%	0%
ChristenUnie	0%	0%	4%	3%	1%	0%	0%	2%
Volt	1%	0%	1%	3%	4%	4%	0%	0%
JA21	4%	1%	4%	2%	0%	1%	2%	3%
SGP	0%	0%	1%	0%	0%	0%	1%	1%
DENK	0%	0%	2%	1%	2%	0%	2%	0%
50PLUS	0%	0%	1%	1%	0%	1%	1%	1%
BBB	0%	0%	0%	2%	0%	0%	1%	1%
BIJ1	0%	0%	0%	0%	2%	1%	0%	1%
Anders	1%	0%	3%	5%	1%	0%	1%	0%
Blanco	0%	0%	2%	0%	0%	0%	0%	0%
Niet gestemd	2%	1%	7%	8%	4%	3%	3%	5%
geen stemrecht	0%	2%	0%	0%	2%	0%	2%	0%
Wil ik niet zeggen	0%	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%
Weet ik niet meer	2%	1%	2%	0%	1%	0%	0%	0%

7 Coalities

We vroegen respondenten om voor de partij van hun eerste voorkeur aan te geven met welke partijen zij het liefst zouden zien dat deze partij een coalitie gaat vormen. En vervolgens: met welke partijen ze absoluut niet willen dat hun partij samen een coalitie vormt.

7.1 Wel of niet samenwerken

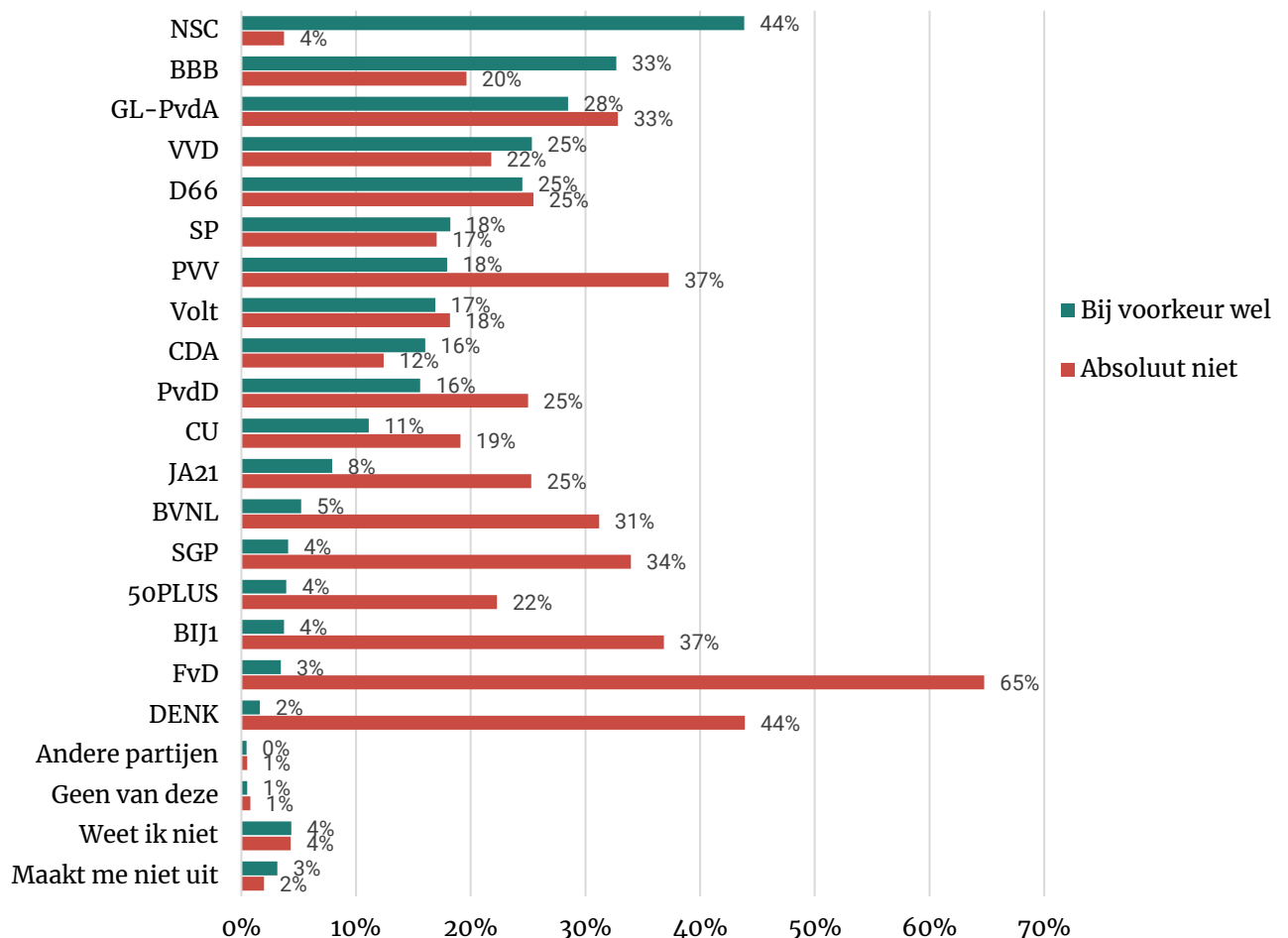
NSC is de meest populaire coalitiepartner, ruim vier op de tien kiezers (44%) zien het zitten als hun partij in een coalitie gaat samenwerken met NSC. Slechts 4 procent wil absoluut géén samenwerking met NSC. Met BBB (33%) en GL-PvdA (28%) willen bijna drie op tien wel samenwerken. Iets lager scoort VVD (25%).

Alleen met Forum voor Democratie wil een meerderheid (65%) absoluut niet samenwerken.

Figuur 7.1: Gewenste en ongewenste coalitiepartners

'Stel dat uw partij deel gaat nemen aan de regering, met welke partijen zou het liefst hebben dat uw partij samen een coalitie gaat vormen? En met welke partijen wilt u absoluut niet dat uw partij samen een coalitie gaat vormen?' Meerdere antwoorden mogelijk.

Basis: gaat zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 916).

In augustus legden we deze vragen ook voor, toen zagen we dat PVV nog vaker werd genoemd als partij om 'absoluut niet' mee samen te werken (47% naar 37% nu) en ook andersom nog iets minder vaak als mogelijke partner werd gekozen (12% naar 18% nu).

7.2 Netwerkanalyse: wie wil met wie samenwerken?

In figuur 3.2 laten we middels een netwerkanalyse zien met welke partijen kiezers graag willen samenwerken. Hoe groter een bol, hoe meer kiezers nu een voorkeur hebben voor deze partij. Hoe dikker een pijl, hoe meer kiezers aangeven wel te willen samenwerken met de partij waar de pijl naar toe wijst. Zo zien we dat relatief veel kiezers van D66 wel willen dat hun partij gaat samenwerken met GL-PVDA (75%, zie ook tabel 3.2) of Volt (61%), en in mindere mate ook met NSC (34%) en VVD (37%).

We zien grofweg twee clusters ontstaan, op links en op rechts. NSC bevindt zich het meest in het midden en kan een brugfunctie vervullen, omdat kiezers in het linkercluster (SP, GL-PvdA, DENK, D66, Volt) wel met de partij willen samenwerken. NSC-kiezers kijken zelf echter vooral naar rechtse partijen (BBB, VVD, PVV), waardoor de partij in het netwerk rechts van het midden komt te staan. De VVD neemt een centrale plek in het rechtercluster in, maar ook voor samenwerking met de PVV staan veel rechtse kiezers wel open.

Figuur 7.2: Netwerkanalyse van coalitievoorkeuren

'Stel dat uw partij deel gaat nemen aan de regering, met welke partijen zou het liefst hebben dat uw partij samen een coalitie gaat vormen?'. Getoond in figuur: minimaal 25% van kiezersgroep wil samenwerken.

Bron: I&O Research, 18 november 2023

7.2.1 Coalitievoorkeuren per partij

De PVV wordt nu dus vaker als mogelijke samenwerkingspartner genoemd. Vooral kiezers van de VVD (20% naar 30%) en BBB (29% naar 54%) willen dat nu vaker dan in augustus het geval was.

NSC wordt juist onder linkse partijen minder vaak als mogelijke regeringspartners genoemd. Momenteel wil 37 procent van de GL-PvdA kiezers (was 50%), 37 procent van de SP-kiezers (was 50%), 34 procent van de D66-kiezers (was 45%) en 27 procent van de Volt-kiezers (was 41%) met NSC samenwerken.

Tabel 7.1: Stel dat uw partij deel gaat nemen aan de regering, met welke partijen zou het liefst hebben dat uw partij samen een coalitie gaat vormen? Meerdere antwoorden mogelijk. Niet getoond in tabel: 'anders', 'geen van deze', 'weet ik niet', 'maakt me niet uit'.

Basis: gaat zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 916).

	Allen	VVD	D66	PVV	CDA	SP	GL-PvdA	FvD*	PvdD	CU*	Volt	SGP	DEN K*	BBB	NSC
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
NSC	44	67	34	53	61	37	37	29	18	39	27	54	43	62	*
BBB	33	42	3	62	47	28	3	46	17	21	0	54	26	*	53
GL-PvdA	28	6	75	4	27	60	*	0	81	38	70	3	31	4	28
VVD	25	*	37	52	40	3	7	0	8	18	18	49	5	42	51
D66	25	24	*	2	28	20	68	0	40	5	75	0	27	2	18
PVV	18	30	0	*	6	10	1	76	7	6	0	27	0	54	33
SP	18	4	10	12	11	*	46	8	49	4	19	0	34	21	20
Volt	17	8	61	1	16	7	49	0	31	3	*	0	5	0	9
CDA	16	35	16	5	*	7	10	0	4	45	7	42	10	10	19
PvdD	16	2	25	5	0	36	51	0	*	5	41	0	6	1	8
CU	11	10	10	5	52	5	14	3	15	*	5	52	7	6	9
JA21	8	11	0	25	3	2	0	24	0	0	0	15	5	13	4
BVNL	5	1	0	14	0	2	0	78	0	0	0	18	0	2	1
SGP	4	4	0	6	18	0	0	32	2	22	0	*	0	4	4
50PLUS	4	3	0	9	0	6	2	19	2	0	4	0	0	8	4
BIJ1	4	0	2	1	3	8	7	0	30	0	4	0	19	0	0
FvD	3	0	0	16	0	1	0	*	0	0	0	17	10	7	0
DENK	2	0	0	0	0	4	1	9	3	0	4	0	*	2	0

*Indicatief vanwege een klein aantal waarnemingen (n < 50).

Ook bij de vraag met welke partijen de voorkeurspartij absoluut niet moet samenwerken in een coalitie, zien we VVD-kiezers nu opwarmen voor de PVV: momenteel sluit wil 21 procent van de VVD-kiezers absoluut geen coalitie met de PVV, dat was 40 procent. kiezers van links-progressieve partijen sluiten NSC weinig uit en ook niet vaker dan een aantal maanden geleden.

Tabel 7.2: En met welke partijen wilt u absoluut niet dat uw partij samen een coalitie gaat vormen?

Meerdere antwoorden mogelijk. Niet getoond in tabel: 'anders', 'geen van deze', 'weet ik niet', 'maakt me niet uit'. Basis: gaat zeker/waarschijnlijk stemmen en heeft partij van eerste voorkeur (n = 916).

	Allen	VVD	D66	PVV	CDA	SP	GL-PvdA	FvD*	PvdD	CU*	Volt	SGP	DENK*	BBB	NSC
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
FvD	65	74	82	22	76	73	92	*	84	56	95	32	20	42	75
DENK	44	59	26	47	47	25	38	51	35	22	44	53	*	50	54
PVV	37	21	69	*	41	45	80	4	71	27	76	20	63	4	32
BIJ1	37	51	22	35	57	20	23	55	16	20	32	43	4	40	54
SGP	34	27	62	18	17	46	59	6	42	5	59	*	22	20	33
GL-PvdA	33	44	2	75	12	8	*	81	2	0	5	63	21	58	37
BVNL	31	35	47	9	58	17	55	0	40	21	38	19	5	21	34
D66	25	20	*	56	12	33	2	81	3	0	0	72	21	45	24
PvdD	25	46	6	34	29	4	4	23	*	27	15	52	0	45	28
JA21	25	8	44	3	35	22	60	7	37	14	48	14	26	16	24
VVD	22	*	15	22	7	57	37	36	49	0	13	0	36	17	17
50PLUS	22	25	29	10	22	11	37	7	28	19	28	27	9	14	23
BBB	20	12	39	8	9	13	55	0	40	0	48	4	0	*	6
CU	19	20	14	30	0	17	12	23	22	*	27	10	5	21	20
Volt	18	17	2	32	11	15	3	58	11	23	*	34	11	34	21
SP	17	37	11	27	17	*	2	3	5	7	8	43	5	12	12
CDA	12	4	5	26	*	21	12	27	9	0	8	9	17	6	13
NSC	4	3	6	3	10	2	6	5	10	0	18	3	0	0	*

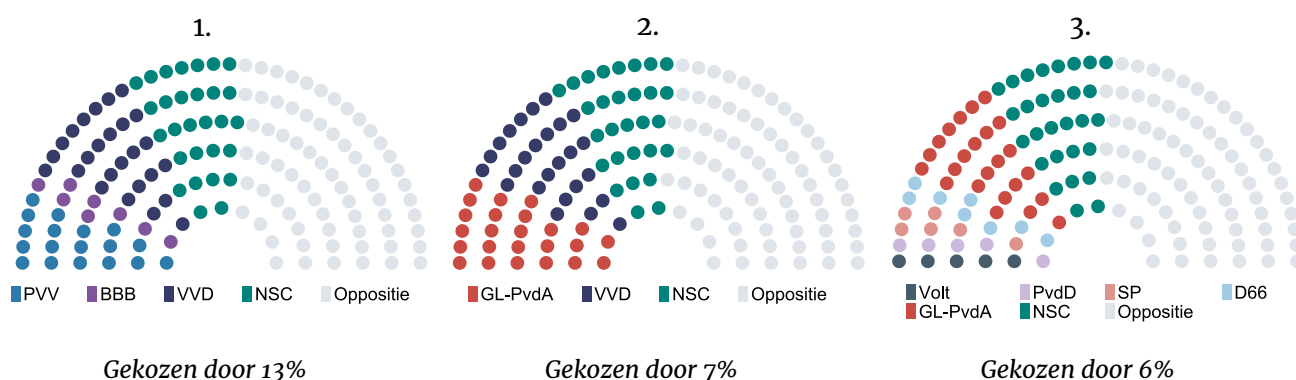
7.3 Gehoopte coalities

Ook vroegen we respondenten welke coalitie zij hopen te zien na de verkiezingen. Respondenten kregen een lijst van alle partijen die in de [laatste I&O-peiling](#) minstens een zetel haalden. Bij elke partij stond het zetelaantal aangegeven, respondenten konden kiezen voor elke combinatie die minstens 76 zetels oplevert.

We zien veel verschillende suggesties voor coalities: in totaal 280 unieke combinaties (22 procent weet niet welke coalitie zij het liefste zouden zien). De meeste gekozen coalitie is NSC-VVD-PVV-BBB, waar 13 procent voorkeur aangeeft. Dit wordt gevolgd door een combinatie van NSC-VVD met GroenLinks-PvdA, gekozen door 7 procent. Zes procent heeft voorkeur voor coalitie over links met NSC-GL/PvdA-D66-SP-PvdD-Volt.

Slechts 35 van de 280 opgegeven coalitie-opties bevatten NSC *niet* als regeringspartij.

Figuur 7.3: Top-drie gehoopte coalities

Kiezers van VVD gaan het liefst over rechts: een kwart (26%) kiest voor de combinatie NSC-VVD-PVV-BBB, een coalitie met alleen NSC en GL-PvdA heeft beduidend minder voorkeur (7%). Dat geldt ook voor kiezers van NSC.

Ook bij kiezers van GroenLinks-PvdA staat de combinatie met VVD en NSC op de tweede plek (7%), maar zij geven vaker voorkeur aan een grote linkse coalitie.

Tabel 7.4: gehoopte coalities, naar partijvoorkeur

Na de Tweede Kamerverkiezingen zal er een nieuwe regering worden gevormd. Meestal vormen partijen die samen een meerderheid hebben in de Tweede Kamer (minstens 76 zetels) de regering. Hieronder ziet u de partijen die volgens de laatste I&O-peiling minstens 1 zetel halen. Welke combinatie van partijen HOOPT u dat samen een regering gaat vormen na de volgende verkiezingen? Het totaal aantal zetels van de coalitie moet optellen tot minstens 76.' Getoond: top-twee coalities. Basis: allen (n = 1.185).

	Totaal	VVD	GL-PvdA	NSC	PVV
Voorkeur 1	NSC VVD PVV BBB	NSC VVD PVV BBB	NSC GL/PvdA D66 SP PvdD Volt	NSC VVD PVV BBB	NSC VVD PVV BBB
Gekozen door	13%	26%	28%	22%	28%
Voorkeur 2	NSC VVD GL/PvdA	NSC VVD GL/PvdA	NSC VVD GL/PvdA	NSC VVD GL/PvdA	NSC VVD PVV BBB JA21 BVNL
Gekozen door	7%	18%	7%	12%	6%

7.4 Verwachte coalities

Als we vragen naar de coalities die kiezers *verwachten* te zien na de verkiezingen, zien we dat dit net anders is dan de gehoopte coalities. Een kwart (27%) denkt at NSC, VVD en GL-PvdA samen gaan regeren. Kiezers van alle vier de grote partijen - VVD, GL-PvdA, NSC en PVV - verwachten dat. De tweede coalitie die wordt genoemd is NSC-VVD-PVV-BBB (13%).

Andere coalitieopties wordt door maximaal drie procent van de respondenten genoemd.

Figuur 7.5: Verwachte coalities, naar partijvoorkeur

'En welke coalitie VERWACHT u dat samen een regering gaat vormen na de verkiezingen?'

Getoond: top-twee coalities. Basis: allen (n = 1.185).

	Totaal	VVD	GL-PvdA	NSC	PVV
Verwachting 1	NSC VVD GL/PvdA	NSC VVD GL/PvdA	NSC VVD GL/PvdA	NSC VVD GL/PvdA	NSC VVD GL/PvdA
Gekozen door	27%	27%	25%	29%	26%
Verwachting 2	NSC VVD PVV BBB	NSC VVD PVV BBB	NSC VVD PVV BBB	NSC VVD PVV BBB	NSC VVD PVV BBB
Gekozen door	13%	18%	17%	9%	19%

8 Onderzoeksverantwoording

Dit onderzoek vond plaats van zondagavond 12 november tot dinsdagochtend 14 november. In totaal werkten 2.323 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. De steekproef is grotendeels getrokken in het I&O Research Panel. 92 respondenten met een niet-westerse achtergrond deden mee via Panelclix.

I&O Research voerde de zetelpeiling uit op eigen initiatief en het uitgebreide electorale onderzoek in opdracht van de Volkskrant.

Rolling panel

In de politieke peilingen in aanloop naar de verkiezingen maken we gebruik van een zogeheten rolling panel. Dit houdt in dat een deel van de respondenten die deelnamen aan de vorige peiling, ook voor de nieuwe peiling wordt uitgenodigd. Op die manier kunnen we scherp meten welke kiezersstromen plaatsvinden en welke redenen kiezers hebben om van partijvoorkeur te veranderen. Aan deze peiling namen 1.230 respondenten deel die ook deelnamen aan de peiling van begin november.

Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2021. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van $n=2.000$ en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2,2 procent.

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). Het I&O Research Panel werkt met een spaarprogramma, waarbij deelnemers punten sparen afhankelijk van de lengte en complexiteit van de vragenlijst. Deze punten kunnen later worden ingewisseld voor Bol.com-tegoed of een donatie aan een goed doel.

I&O Research

I&O Research is het grootste onderzoeksbureau voor overheid en non-profit (volgens de MarktOnderzoeksAssociatie, MOA, 2022). Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies. Wij werken voor overheids- en non-profitorganisaties.

I&O Research heeft vestigingen in Amsterdam en Enschede.

I&O Research is lid van de MarktOnderzoeksAssociatie (MOA), maakt deel uit van de Research Keurmerk Groep en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR-gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. I&O Research is ISO 9001-, ISO 20252-, ISO 27001-, ISO 27701- en NEN-5710 gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 20252-Annex A gecertificeerd. Dit is de norm voor online en offline access panels.

I&O Research Enschede

Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
T (053) 200 52 00
E info@ioresearch.nl
KVK-nummer 08198802

I&O Research Amsterdam

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
T (020) 308 48 00
E info@ioresearch.nl